

rAntGroen

België-Belgique
P.B.
WILRIJK 1
8/5124

© Rudy Vansevenant

natuurpunt
Zuidrand Antwerpen

www.zuidrand.be

AFZENDER en VU:
Guido Callaerts
Frans De Cortlaan 42
2610 Wilrijk
Afgiftekantoor Wilrijk 1

Bestuursleden en coördinatoren

Hugo Waeterschoot, Voorzitter en Coörd. Beleidswerkgroep
Groenstraat 59, 2540 Hove
03/455 22 12 - 0477/33 23 30 - hugo.waeterschoot@scarlet.be

Jos Daniels, Secretaris
Archimedeslaan 4, 2650 Edegem
03/458 02 02 - jos.daniels@base.be

Guido Callaerts, Penningmeester, Coörd. ledenadministratie en Behagactie
Frans De Cortlaan 42, 2610 Wilrijk
03/828 11 03 - callaertsguido@base.be

Nancy Geldhof, Coördinator natuureducatie
Hollebeekstraat 192, 2660 Hoboken
0485/84 38 26 - nancy.geldhof@telenet.be

Catherine Vandercruyssen, Coördinator Cursussen
Koningin Astridlaan 106, 2550 Kontich
03/288 81 07 - cvdx@telenet.be

Ronny Deckers, Coördinator Studie
Orchideeënstraat 69, 2610 Wilrijk
0485/55 45 31 - ronald.deckers@telenet.be

Rudi Leemans, conservator Groen Neerland
Kleine Doornstraat 51, 2610 Wilrijk
03/828 43 16 - rudolf.leemans@telenet.be

Veerle De Saedeleer (mede)contactpunt Fort 7
contact.fort7@zuidrand.be
Elsenburglaan 2, 2650 Edegem
vee_saddler@yahoo.co.uk

Tuur Wuyts, (mede)contactpunt Fort 7
contact.fort7@zuidrand.be
Mestdagplein 15/4, 2610 Wilrijk
03/449 99 11 - arthurwuyts@telenet.be

Bob Gabriels, webmaster
Vandepereboomstraat 9, 2140 Borgerhout
bob.gabriels@telenet.be

Lucy de Nave, bestuurslid
Jan Van Ryswycklaan 277, 2020 Antwerpen
03/237 99 52 - lucy.denave@antwerpen.be

Redactie rAntGroen

rAntGroencoördinator: Johan Vermariën
Onafhankelijkheidsstraat 50, 2650 Edegem
03/457 00 56 - johan.vermarien@telenet.be

Graag uw teksten zenden naar:
Verslagen: André De Mul,
Lage Kaart 422 (Glv), 2930 Brasschaat
03/828 70 32 - andre-de-mul@telenet.be
Agenda: functie vacant

zuidrand.waarnemingen.be: Gilbert Van Ael,
Antwerpsesteenweg 243, 2660 Hoboken
03/827 05 10 - gilbert.van.ael@telenet.be

Fort 7-nieuws:
Elsenburglaan 2, 2650 Edegem
contact.fort7@zuidrand.be

Overige: Johan Vermariën
zie hierboven

Verdeling: Guido Callaerts
contactgegevens: zie bestuursleden

Vormgeving: Guido Van Boeckel,
Berten Pilstraat 20, 2640 Mortsel
0475/96 69 67 - guido.van.boeckel@skynet.be

Teksten voor het volgend nummer van rAntGroen, met verschijningsdatum 1 april 2010, ontvangen we graag ten laatste op 15 februari.

Contactpersonen voor geleide wandelingen in Fort 7

Natuurwandelingen:

Tuur Wuyts - 03/449 99 11 - arthurwuyts@telenet.be

Monumentwandelingen:

Philippe Vanhove - 03/825 02 43 - philippe.vanhove@scarlet.be

Algemeen

Lidmaatschap Natuurpunt: 24 euro per jaar te storten op rekening van Natuurpunt vzw (230-0044233-21) met vermelding: lidmaatschap, Afd. Zuidrand Antwerpen, naam en adres. Als lid van Natuurpunt Zuidrand Antwerpen ontvangt u het algemeen verenigingsmagazine Natuur.blad en ons afdelings tijdschrift rAntGroen.

Adreswijziging: elke adreswijziging moet rechtstreeks gemeld worden aan Natuurpunt vzw, Coxielaan 11 - 2800 Mechelen (e-mail: Karina.deboeck@natuurpunt.be) met de volgende gegevens: lidnummer, naam, oud en nieuw adres en lid "afdeling Zuidrand Antwerpen."

Abonnement op rAntGroen: Voor leden van andere afdelingen door storting van 8 euro op onze rekening met vermelding van uw naam en adres.

Verzekering: Ieder lid is verzekerd inzake burgerlijke aansprakelijkheid bij deelname aan de Natuurpuntactiviteiten. Niet-leden gaan mee op eigen verantwoordelijkheid.

Inschrijving voor de autobustochten: Alle gezinsleden tot en met 12 jaar gaan gratis mee indien vergezeld van ouders. De algemene prijs is 15 euro. Studenten betalen 13 euro

De eerst ingeschrevenen hebben voorrang indien de deelnemingsprijs betaald werd. Wie na storting niet mee kan, moet zo vlug mogelijk de leiding verwittigen zodat mensen die op de wachtlijst staan, kunnen meegaan.

Indien er onvoldoende inschrijvingen zijn, gaat de tocht door met eigen wagens of met minibuses.

Annulatie bij autobustochten: Leden die door ernstige redenen niet kunnen deelnemen en uiterlijk 2 dagen vooraf de leiding verwittigen, hebben recht op een tegoedbon voor een volgende bustocht.

Annulatie bij weekends en reizen: Om tijdig vervanging te vinden vragen we u om afzegging zo spoedig mogelijk te melden. Teneinde de kosten te recupereren vragen we steeds 10% van de totale prijs bij afzegging. Bij afzegging binnen de maand voor de reis dient er minimum 25% van de totale prijs te worden betaald of de reeds gemaakte kosten indien deze hoger liggen dan 25%.

Alle betalingen voor onze afdeling dienen te gebeuren op volgende rekening:

979-9767547-40 van Natuurpunt Zuidrand Antwerpen.

Op uw betalingen steeds reden van betaling, uw naam en e-mail adres of telefoonnummer vermelden a.u.b.

Fiscaal aftrekbare giften (min. 30 euro) dienen rechtstreeks gestort te worden op rekening 293-0212075-88 van Natuurpunt vzw, Coxiestraat 11, 2800 Mechelen met vermelding "Afdelingsfonds 3722, Zuidrand Antwerpen"

Omslagfoto: Grote Zilverreiger in het (berijpte) riet - © Rudy Vansievenant

2009 in de achteruitkijkspiegel en 2010 in het vooruitzicht

2009 was op zijn zachtst gezegd **een hyperactief jaar**. Misschien sta je er niet bij stil maar het aantal activiteiten van onze afdeling benadert de 200 per jaar (of 4 per week !). Benevens het grote aanbod aan tochten en de quasi over het gehele jaar actieve beheerploeg van het Fort, werden er opnieuw 4 puike rAntGroen nummers afgeleverd, werd de website meer en meer actief gebruikt, startte de afdeling met het beheer van Groen Neerland en met het plaatsen van alle waarnemingen op "zuidrand.waarnemingen.be", werden er over de zomer wekelijkse inventarisaties in eigen streek uitgevoerd, werden een aantal erg succesvolle cursussen ingericht (geologie, beheer, einde cursus natuur in zicht,...). Kers op de taart dit jaar waren ongetwijfeld de overdracht van het beheer van Groen Neerland door het district aan onze afdeling en de deelname van het Fort aan de Fortengordeldag met meer dan 1000 bezoekers. Ik geraak zowaar bijna buiten adem.

Het is duidelijk dat de afdeling leeft !!!!

Laat me bij het einde van het jaar even stilstaan bij de mensen die dit mogelijk maken: de gidsen, de redactie van rAntGroen, de webmaster, de beheerders, de coördinatoren, diegenen die op de achtergrond heel wat administratie verrichten (financieel, secretariaat, ...) ... en ik hoop terdege dat ik niemand vergeten ben. Wat is het een plezier om zulk een team te mogen aansturen !

Maar **2009 was ook een jaar van een aantal uitdagingen**. We zijn nog steeds op zoek naar een tweetal ondersteunende administratieve krachten o.a. voor de begeleiding van de gidsen en het opstellen van de kalender. Recent werden we ook geconfronteerd met de opzegging van de huur voor het lokaal en een voorstel van de stad om de huurprijs met 7000 % (jawel) op te slaan ! Men vond immers dat het lokaal een veel hogere marktwaarde had dan wat wij jaarlijks, toegegeven symbolisch, als huur betalen. Wat VESPA (de parastatale die de gebouwen en terreinen van de stad beheert) even vergat, is dat wij het oorspronkelijke bouwval dat amper bewoonbaar was, geen nutsaansluitingen noch verwarming, instortend plafond en dak enz... helemaal eigenhandig en op eigen kosten hebben hersteld. Bovendien kan men in een natuurgebied niet echt werken met marktconforme voorwaarden nietwaar. Hopelijk krijgen we dit probleem voor elkaar in de komende maanden, we hebben in ieder en geval reeds de steun van het district.... maar "stadse molens draaien soms traag".

2010 kondigt zich in ieder geval goed aan! De activiteiten kalender staat nu al quasi volgeboekt voor 2010 inclusief een tweetal weekends en een cursus natuurgids. We hopen eindelijk vooruitgang te maken met het educatieve centrum en het beheer van onze terreinen (Fort 7 en Groen Neerland) neemt vermoedelijk een flinke stap voorwaarts met een investering in het machinepark.

Ik hoop bij deze dan ook van harte dat ik ook voor 2010 opnieuw kan rekenen op de groep van leden die het echt waarmaken: de bestuursleden, beheerders, coördinatoren en gidsen. Het is op jullie in het bijzonder dat ik de jaarlijkse toast van de afdeling wil uitbrengen en ik nodig jullie alvast uit op de LAV van begin februari (zie verder in dit nummer) als erkenning van jullie onmetelijke en belangeloze inzet !

Toost !

Hugo

Agenda

Iedereen is welkom op alle wandelingen. Honden zijn niet toegestaan op onze activiteiten.

De gids/leiding treedt op als educatieve begeleider van Natuur- en Milieueducatie Natuurpunt.

= kostendelend vervoer (5 eurocent/km) wordt op de afspraakplaats georganiseerd

= kindvriendelijke tocht

= inschrijven/aanmelden noodzakelijk

Ben je één van de zeldzame leden die nog niet deelnam aan de alomgekende jaarlijkse 'jenevertocht' dan is dit je kans op kennismaking. Zoals gebruikelijk toosten we nu ook weer op een nieuw en boeiend natuur(punt)jaar.

Zondag 10 januari
8.30u

Jenevertocht naar Bath

Mee te brengen: picknick, kijker, telescoop, vogelgids, fototoestel, stevig schoeisel en bij regenweer laarzen.

Gids: Luc Van Schoor 0494/33 63 09

Leiding: Rudy Vansevenant 015/32 08 05 of 0475/49 03 68

We zetten 2010 in met een vogelrijke tocht naar het Markiezaatmeer, de Oesterdam en het mooie Tholen. Vorig jaar lag er nog flink wat ijs op de plassen en konden we in de polders o.a. twee prachtige Roodhalsganzen bewonderen. Benieuwd wat het nu wordt. Je mag je alleszins aan heel wat wintergasten verwachten; van Sneeuwgorzen, kiekendieven tot allerlei steltlopers, ganzen en eendensoorten. En wie weet zit daar ook een verrassing bij (?).

's Middags zorgen we voor een gezellig cafeetje waar voor de liefhebbers een warme kop soep klaar staat. Mis onze eersteling niet want goed begonnen is half gewonnen. Graag tot dan!

Afspraak: om 8.30 u op de Bist te Wilrijk; einde ter plaatse rond 17.00 u.

Sneeuwgorz op de Oesterdam © Rudy Vansevenant

Zaterdag 16 januari
20.00 u

Werk van eigen leden:
natuur in Costa Rica, het vogel-
leven van Zeeland en de kusten
van N-O Engeland

Rudi L. start de avond met een reportage over Costa Rica, een landje ongeveer dubbel zo groot als België met één grote attractie: NATUUR. Een vulkanische bergketen met toppen tot 3800 m, geprangd tussen 1200 km kust aan de Stille oceaan en 210 km kust aan de Caraïbische zee zorgt voor een adembenemend landschap met een zeer gevarieerde en toch toegankelijke fauna en flora.

Na de pauze vergasten we je op een kleine diareeks van Hugo over het landschap en vogels van de kust tussen Newcastle en Edinburgh, juist ten zuiden van Schotland.

Papegaaiduikers en Jan van Genten kleuren letterlijk de kust

afgewisseld met kastelen en prachtige klifkusten. Spijtig genoeg kunnen we je geen lokale whisky aanbieden ... maar de geur en kleur zal je wel in het landschap herkennen.

Tot slot van deze avond en als voorbereiding op onze Zeelandtocht van 7 februari geeft Rudy V. een presentatie van het rijke vogelleven dat Zeeland ons te bieden heeft. Met beeld en muziek nemen we je mee op wandeling langs slikken, grachtjes, grasland, de Noordzee en de onvermijdelijke

Brouwersdam.

Ganzen, eendvogels, steltlopers, meeuwen, roofvogels en kleiner grut passeren de revue. Ook enkele zoogdieren laten we niet links liggen. Een neerslagje van drie jaar natuurfotografie in Zeeland.

Wedden dat, na het zien van deze beelden, je dezelfde avond nog inschrijft voor de bustocht!

Afspraak: om 20.00 u in zaal Steytelinck, St. Bavostraat, Wilrijk.
Leiding: Rudi Leemans, Rudy Vansevenant en Hugo Waeterschoot 03/455 22 12.

Wilde Zwanen © Rudy Vansevenant

Deze twee gebieden ten noorden van Antwerpen hebben op ornithologisch gebied heel wat in petto. Vroeger was de Bospolder, zoals het omringende landschap, poldergebied. Bij de haven-uitbreiding, zo'n dertig jaar geleden, werd het gebied opgespoten. Daarna veroverde de natuur langzaam opnieuw het vernielde gebied. Graslanden, ruigten, bos en moeras wisselen hier af met ondiepe plassen. In 2002 werd hier het allereerste Vlaamse natuurinrichtingsproject afgewerkt. Door moeras te herstellen en "wielen" of plassen, ontstaan door dijkdoorbraken, te ruimen werd het gebied terug natter en waardevoller. Er staan 2 vogelkijkhutten en aan de kant van het Ekers moeras is een kijkscherm geplaatst. Bij dichtvriezen van de omliggende plassen wordt de naastgelegen Ekerse put belangrijker als winterverblijf voor duikeenden. Regelmatig worden hier interessante waarnemingen gedaan. Nadien rijden we naar het reservaat De Kuifeend dat gelegen is in het vormingsstation Antwerpen-Noord. Om de rust in het gebied te versterken en de verstoringdruk te verminderen, werden in 2007 bufferdijken rond grote delen van het natuurgebied aangelegd. Gelijktijdig werden meer dan tien nieuwe waterplassen uitgegraven en plas-drasgebieden aangelegd. Ook werden twee comfortabele vogelkijkhutten gebouwd. In de week

Zondag 24 januari
8.15 u.

Vogeltocht naar de Bospolder
en De Kuifeend

rijden hier veel goederentreinen omheen en toch werden hier reeds ca. 250 vogelsoorten gespot in de loop van de jaren. Op de uitgestrekte plas en er omheen zijn er constant vele soorten water- en rietvogels aanwezig. Het is dan ook een van de Antwerpse toplocaties voor vogels.

Afspraak: We vertrekken om 8.15 u aan de Bist te Wilrijk met eigen wagens. Einduur ter plaatse omstreeks 12.00 u.

Mee te brengen: kijker, telescoop, vogelgids, warme en regenbestendige kledij, stevig schoeisel of laarzen bij regenweer.

Gids: Luc Van Schoor 0494/33 63 09

Leiding: Tuur Wuyts 03/449 99 11 - 0474/55 25 75

Smienten © Rudy Vansevenant

Het Fort herbergt in de winter een vleermuispopulatie die hier haar winterslaap doorbrengt. De ene diep verstopt in spleten en barsten, de andere gewoonweg in het midden aan het plafond. Al zijn de aantallen absoluut niet spectaculair te noemen, toch blijft de wintertelling steeds een speciaal evenement dat je moet meegemaakt hebben. Vorig jaar hebben we tijdens de telling een kleine 25 exemplaren gevonden, wat minder was dan in het verleden vermoedelijk door de strenge winter (zie rAntGroen n° 2, 2009).

Afspraak: we starten de telling rond 9.00 u aan het lokaal de Ijsvogel (ingang Fort 7 aan de Legerstraat te Wilrijk). Gewoonlijk

Zondag 31 januari
9.00 u

Vleermuistelling op Fort

zijn we op de middag net niet klaar, zodat boterhammetjes aangewezen zijn. Aangezien we de vleermuizen niet mogen verstoren in hun winterslaap en alles dus in perfecte stilte dient te gebeuren, beperken we het aantal deelnemers. **Vandaar dat we willen vragen om U voorafgaandelijk aan te melden voor deze activiteit via een telefoontje of een e-mail aan**

Hugo. Een goede zaklamp met degelijke batterijen en eventuele reservebatterijen (zeker voor oplaadbare) is een absolute noodzaak.

Het einde van de tocht is voorzien rond 14.30 u.

Leiding: Hugo Waeterschoot 03/455 22 12
e-mail: hugo.waeterschoot@scarlet.be

Agenda

Voor het tweede jaar op rij houden wij het deze winter bij slechts één bustocht naar de ganzengebieden in de Nederlandse Delta. Wij zullen daarom proberen om de meest interessante gebieden van Schouwen-Duiveland en Goeree-Overflakkee te combineren zodat we tijdens deze uitstap zoveel mogelijk ganzen, eend- en roofvogels die in deze gebieden overwinteren te zien krijgen. De Grauwe Gans, Riet-, Kol-, Brand- en Rotganzen zijn er zeker maar ook zwanen, heel wat eendvogels, reigerachtigen, steltlopers, roofvogels en overwinterende zangvogels zien we hier jaarlijks in vrij grote aantallen. De soortenlijst loopt elk jaar behoorlijk op! Zoals steeds zullen de weersomstandigheden en de voorbereiding bepalend zijn voor de keuze van de exacte plaatsen die we zullen bezoeken, maar dat de Brouwersdam er weer bij hoort is wel een zekerheid! Tijdens de rit trakteert de gids je op de laatste ontwikkelingen en trends i.v.m. de ganzenpopulaties die in Nederland en Vlaanderen overwinteren. 's Middags eten we onze boterhammen op in een cafeetje waar we ons kunnen opwarmen aan een lekkere tas soep. Zorg dat je er zeker bij bent en schrijf onmiddellijk in! Kom als voorbereiding op deze tocht zeker ook naar de winteravond op 16 januari want daar geeft Rudy je een beeld van het rijke vogellevens dat Zeeland ons te bieden heeft.

Zondag 7 februari
7.45 u

Bustocht naar Zeeland
en Zuid-Holland

Afspraak: Om 7.45 u stipt vertrekt de bus aan de Bist te Wilrijk, en we zijn terug ten laatste om 19.00 u. **Wie mee wil stort voor 27 januari € 15/persoon, jongeren tot 12j gaan gratis mee en studenten betalen € 13. Gezinnen betalen nooit meer dan € 50.**

Gelieve het bedrag over te schrijven op rekeningnummer 979-9767547-40 van Natuurpunt Zuidrand met vermelding van de namen van de deelnemers en een telefoonnummer (liefst GSM)

Mee te brengen: verrekijker, telescoop, vogelgids, fotoapparaat en warme regenvrije kledij en schoeisel, picknick en enkele euro's voor soep en/of drank

Leiding: Walter Van Spaendonk 03/480 54 24 - 0479/98 57 77

Gids: Rudy Vansevenant 015/32 08 05 - 0475/49 03 68

Brandganzen bij den Bommel © Rudy Vansevenant

Zaterdag 13 februari
19.00 u

Lokale Algemene Vergadering

Onze jaarlijkse Lokale Algemene Vergadering is dé ontmoetingsplaats van het jaar bij uitstek voor alle leden. Naast een fijn diaoverzicht van de afgelopen activiteiten en een voorstelling wat ons in 2010 te wachten staat, wordt tevens het bestuur voorgesteld. Een aangename en

ontspannende avond waarbij een kaastafel aangeboden wordt. Gezien de gewoonlijk massale opkomst is inschrijven voor deze avond ten zeerste aangeraden. Je vindt meer info omtrent de LAV in een speciaal artikel, verder in dit nummer

Leiding: bestuur

Wintertaling © Rudy Vansevenant

De eerste lentestrallen beginnen (hopelijk te kriebelen) en de trek naar het noorden begint terug langzaam op gang te komen. Tijd dus om een uitgelezen verzamelplaats van trekvogels eens van naderbij te bekijken. We trekken vandaag naar de Bourgoyen- Ossemeersen, een prachtig vochtig meersen gebied langs de oevers van de Leie te Drogen vlak buiten Gent. Dit uniek landschap herbergt in dit seizoen een grote schare aan eenden en steltlopers waaronder een grote populatie Kemphanen. Via een ongeveer 7 km lange wandeling

Zondag 21 februari
9.30 u

Bourgoyen-Ossemeersen

omcirkelen we het gebied en hebben we vooral oog voor het vogelbestand. Met het zonnetje in de rug en vanuit een mooie kijkhut zijn spectaculaire beelden gegarandeerd. Onze boterhammen verorberen we in het plaatselijke en nieuwe bezoekerscentrum, dat op zichzelf reeds een bezoek waard is.

Afspraak: We verzamelen met eigen wagens om 9.30 u aan de Bist te Wilrijk (tegenover het districtshuis) en worden daar terug verwacht tegen 17.00 u.

Mee te brengen: Laarzen, verrekijker, picknick en vogelgids

Leiding: Hugo Waeterschoot 03/455 22 12

Bijenorchis © Johan Dierckx

Bij veel mensen roept het woord orchidee associaties op met planten die in de tropische regenwouden op boomstammen of in hoge boomkruinen bloeien. Weer anderen kennen het woord veelal vanuit de bloemenzaak, waar - vooral rond feestdagen - een groot aantal uitbundig en veelkleurig bloemende planten met de meest bizarre vormen te koop worden aangeboden. Weinig mensen echter weten dat ook in ons eigen land nog een 40-tal soorten in de vrije natuur voorkomen. Het zijn stuk voor stuk bijzondere planten die zich erg gespecialiseerd hebben om te overleven op de plaatsen waar ze groeien en ze vormen daardoor tegelijk een goede graadmeter van de gezondheidstoestand van onze natuur.

Vooraf tijdens de maanden mei, juni en juli kan je ze her en der tegenkomen in graslanden, bosranden of wegbermen. Meestal zijn het van op afstand geen erg opvallende planten. Soms zijn ze zelfs heel erg klein en bijna niet te vinden. Hun vormenrijkdom en kleurenpracht ontvouwt zich echter pas wanneer je ze van

Zaterdag 27 februari
20.00 u

Orchidaceae Belgicae

dichtbij gaat bekijken.

De voorbije jaren trok Johan Dierckx, gewapend met fototoestel en macro-lens het ganse land door om de verborgen schoonheden van onze eigen Belgische orchideeën vast te leggen. Tijdens de voordracht "Orchidaceae Belgicae" wil hij u aan de hand van zijn eigen beeldmateriaal meenemen in een wereld van specialisatie en verborgen verleiding.

Onze spreker vanavond is CVN-natuurgids, lid van SEMO (Studiegroep Europese en Mediterrane Orchideeën) en studeert momenteel biologie aan de UA. Het wordt beslist een erg leerrijke en boeiende avond.

Afspraak: zaal Steytelinck, St. Bavostraat 20, te Wilrijk. Een kleine kostendelende vergoeding wordt gevraagd aan de ingang.

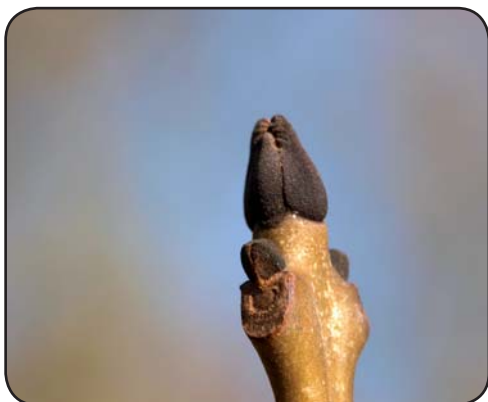
Leiding: Lucy de Nave 03/237 99 52

Presentatie: Johan Dierckx

Agenda

Agenda

De meeste mensen associëren het Schoonselhof met de hoofdbegraafplaats van Antwerpen. Het Schoonselhof is echter veel meer. Het is een prachtig parkdomein met ware kasteelpark allures dat naadloos aansluit aan het reservaat Fort 7.

knop Es © Guido Van Boeckel

Zondag 7 maart
10.00 u

**Knoppen en mossentocht
op het Schoonselhof**

Er komen prachtige bomen voor en de flora is er best interessant. Gezien we nog erg vroeg op het jaar zijn hebben we vandaag op de wandeling vooral aandacht voor de knoppen van de ontluikende bomen en de mossen die nu in dit seizoen mooi tot hun recht komen.

Afspraak: hoofdingang Schoonselhof om 10.00 u (vlakbij terminus tram 24), einde tegen 12.30 u

Leiding: Nancy Geldhof 0485/84 38 26

Zaterdag 13 maart
18.00 u

“Uilen in de schijnwerper”,

Het is alweer 5 jaar geleden dat we op “uilenjacht” gingen. Het verslag van deze laatste boeiende avondtocht kunt ge lezen in rAntGroen 2005, n° 15. Uilen laten zich niet zo maar strikken, ze zijn op hun hoede ! De trefkans is vaak tijd- en weersgebonden ... het kan dus evengoed tegenvallen. Maar Luc en Wim nemen bewust dit risico, in de hoop dat de weergoden ons – en de uilen – gunstig gezind zijn.

Het programma voorziet uitstapjes in verschillende biotopen. Op zoek naar Steenuil bezoeken we mogelijk het kleinschalig landschap aan de Keer te Wommelgem dat deels natuurreservaat van Natuurpunt is. Om de Kerkuil te spotten trekken we naar Millegem of Schilde en de Bosuil hopen we te vinden in Zevenbergen of in Schildehof. De kans om Ransuil te zien is klein omdat deze soort zijn gebruikelijke gezamenlijke rustplaats rond deze tijd al heeft verlaten. In 2005 genoten 27 deelnemers

nog van een rustig weertje en 3 uilensoorten. Vandaag doen we het nog eens over ... zorg dat je er bij bent!! Ook erg geschikt voor jongeren vanaf 12 jaar.

Afspraak: we vertrekken met eigen wagens om 18.00 u op de Bist te Wilrijk. Kostendelend vervoer mogelijk. Aansluiting ter plaatse is mogelijk, mits de leiding op voorhand te verwittigen. Het einde is voorzien om 23.30 u ter plaatse.

Wandelafstand: 4 km.

Mee te brengen: kijker, warme kledij, stevig schoeisel en laarzen bij regenweer.

Gids: Luc Van Schoor – GSM 0494/33 63 09

Leiding: Wim Roelant – GSM 0477/34 07 21

Steenuil © Rudy Vansevenant

Een tocht in één van de mooiste natuurgebieden van onze eigen afdeling Zuidrand Antwerpen! Dit 16 ha groot gebied is eigendom van het OCMW en paalt aan een ander groot stuk bos dat in privébezit is.

We kozen voor een lentewandeling in dit bos vanwege de uitbundige voorjaarsflora: Slanke

Aronskelk © Lieve Deceuninck

Langsheen het Geitenpad te Wilrijk liggen een aantal poelen die zeker wat amfibieën betreft een belangrijke ecologische functie hebben. Spijtig genoeg zijn de meeste putten afgelopen zomer drooggevallen door de erg lage waterstand. Vandaar dat we bijzonder geïnteresseerd zijn welk leven zich (terug) zal ontwikkelen in deze belangrijke poelen. Aangezien we nog erg vroeg op het seizoen zijn, snuisteren we naar kleinere waterbeestjes. We hopen bijgevolg deze excursie tegen het einde van de zomer nog eens te herhalen om het verschil aan te tonen. Wanneer er nog tijd zou overschieten bekijken we ook even de antitankgracht op het nabij gelegen Groen Neerland om onze inventarisatiegegevens wat aan te vullen. Waterleven vertelt erg veel omtrent de waterkwaliteit van een beek of grotere vijver. Aan de hand van kenmerkende soorten kan de algemene waterkwaliteit vrij eenduidig worden vastgesteld (zie artikel verder in dit nummer). Vandaag gaan we vooral op zoek naar het ontwikkelende waterleven dat in deze periode een belangrijke

Schaatsenrijder © Guido Van Boeckel

Zondag 21 maart
8.30 u

Voorjaarsflora in het
Uilenbos te Hove

sleutelbloem, Muskuskruid, Bosanemoon, Aronskelk, Speenkruid en Klaverzuring vormen er uitgestrekte tapijten. Hazen en reeën worden op praktisch elke wandeling waargenomen. Buizerd, Grote bonte specht, Groene specht, Zwarte specht en Boomklever voelen zich hier goed. Gerda De Gheselle is onze gids. Ze volgde in 2008 bij ons de cursus natuurgids en is een veelbelovende nieuwe aanwinst in onze afdeling. Ze woont op een boogscheut van het Uilenbos en kent het gebied als haar broekzak. Grijp de kans om het Uilenbos te leren kennen want het is niet vrij toegankelijk. Absoluut een aanrader en een gezinsvriendelijke tocht.

Afspraak: vertrek met eigen wagens aan de Bist te Wilrijk om 8.30 u. Ter plaatse om 9.00 u op de hoek van Lintsesteenweg en Lege Veltkantlaan in Hove. Einde omstreeks 12.00 u.

Mee te brengen: laarzen, veldgidsen, verrekijker, loepje, fototoestel.

Gids: Gerda De Gheselle

Leiding: Lucy de Nave 03/237 99 52 (0485/71 73 48, bereikbaar enkel op de dag zelf).

Zondag 28 maart
9.30 u

Waterleven langsheen
het Geitenpad

voedselbron betreft voor de lokale amfibieën. Deze laatste zullen we natuurlijk ook van naderbij bekijken wanneer we ze tegenkomen. **Afspraak:** Bijeenkomst om 9.30 u aan de Doornstraat te Wilrijk, ter hoogte van het Geitenpad (100 m van de parking van sporthal Mariënborg).

Mee te brengen: laarzen (bij regenweer) en een doorzichtig potje. Deze excursie is zeer geschikt voor jong zowel als oud.

Gids: Jan Waeterschoot jan.waeterschoot@base.be

Leiding: Nancy Geldhof 0485/84 38 26

Agenda

Paasmaandag 5 april
7.30 u

Voorjaarsflora in het Walenbos

Wie vorig jaar op 5 april mee was op de uitstap naar Zevenbergen en Muizenbos herinnert zich zonder twijfel nog wel de uitbundige, schitterende voorjaarsflora. Deze lente gaan we naar het Walenbos om dit jaarlijks terugkerend wonder te aanschouwen.

Het Walenbos is een groene parel, gelegen in de gemeente Tielt-Winge in het brongebied van de Motte. Het ca 500 ha grote bos is één van de belangrijkste natuurgebieden van het Hageland en is grotendeels in beheer van het Agentschap voor Natuur en Bos.

De aanwezigheid van uitgestrekte brongebieden, allerlei bodemtypes en reliëfverschillen zorgen voor een grote verscheidenheid aan bostypes. Zo treffen we er voedselarme elzenbroekbossen met Dotterbloem, Waterviolier en Pluimzegge, eikenhaagbeukenbos met bosanemoon en Eénbes en ook drogere eikenbossen met Dalkruid en Blauwe bosbes.

Opgelet!! Afhankelijk van de voorbereiding kunnen nog kleine wijzigingen aan het programma worden aangebracht. Lees daarom zeker de tekst opnieuw in het volgende rAntGroen nummer.

Zo een gevarieerd bos herbergt ook een rijk vogelleven en begin april herneemt de vogelzang; dit is dan ook de reden waarom we deze wandeling in de voormiddag hebben gepland. De grote variatie in begroeiing en de afwisseling tussen bos en open ruimte heeft ook een grote aantrekkingskracht op dieren als Steenmarter, Bunzing, Eekhoorn, Vos en Ree. De kans dat we deze soorten te zien krijgen is echter zeer klein, maar je weet maar nooit ... Mis deze kans niet want de voorjaarsflora is snel verdwenen!

Afspraak: wij vertrekken om 7.30 u aan de Bist te Wilrijk en zijn terug omstreeks 13.00 u.

Mee te brengen: verrekijker, telescoop, bloemen- en vogelgids, fotoapparaat en laarzen

Gids: Walter Van Spaendonk 03/480 54 24 - 0479/98 57 77

Leiding: Rudy Vansevenant 015/32 08 05 - 0475/49 03 68

Voorjaarsflora © Rudy Vansevenant

Zondag 11 april
9.00 u

Lentewandeling op Fort 7

Vandaag gaan we genieten van het mooie prille groen op het fort met de eerste bloemen, de eerste zang van de vogels en het beluisteren van het geroffel van de spechten.

Je zal ook verrast zijn van het vele werk dat de beheerploeg heeft verricht om een bloemrijk en gevarieerd landschap te creëren op dit domein! Fortgidsen nemen U mee op de wandeling. Einde verwacht tegen 12.00 u waarbij voor degenen die dit willen nog even een drankje kan genuttigd worden in ons lokaal.

Afspraak: om 9.00 u aan de ingang van het reservaat, Legerstraat 40 (opgelet vanaf de Jules Moretuslei kan men met de auto de Legerstraat niet inrijden! Neem aan de eerste verkeerslichten vanaf de Boomssteenweg de Valkstraat, dan Koornbloemstraat en zo de Legerstraat).

Mee te brengen: stapschoenen, verrekijker en eventueel een loep

Leiding: Tuur Wuyts 03/449 99 11
contact.fort@zuidrand.be

Twaalf meter, dat heeft weinig te betekenen, tot je dat als hoogteverschil krijgt in het vlakke land van onze noorderburen. De Brabantse Wal ligt tussen Ossendrecht en Bergen-op-Zoom. De Schelde is nooit ver weg. Deze en haar voorloper hebben er de geologie bepaald. We wandelen door verschillende bostypes en langs weilanden en akkers. Vooral landschappelijk een aanrader, we letten natuurlijk op de vogels en de planten.

Zondag 18 april
8.00 u

Brabantse Wal

Afspraak: wij vertrekken om 13.00 u aan de Bist te Wilrijk. Einde omstreeks 17.00 u ter plaatse.

Mee te brengen: verrekijker, loep, vogelgids, fotoapparaat en laarzen

Gids: Walter Van Spaendonk 03/480 54 24 - 0479/98 57 77

Leiding: Wim Vandeweyer 03/321 32 23 - 0485/60 54 97

Daslook © Lieve Deceuninck

Blauw zo ver het oog rijkt ! Dat is waar we op hopen vandaag. Inderdaad het Hallaerbos ten zuidwesten van Brussel gelegen, staat geboekstaafd als één der mooiste voorjaarsbossen van Vlaanderen. Een weelderig ondertapijt van Boshyacint, Daslook, Bosanemoon en vele andere voorjaarsplanten zijn hiervoor verantwoordelijk. Rond deze periode is de bloei zo uitbundig dat je de bodem van het bos vaak niet meer ziet. Een lust voor oog (en neus) dus. Ook Boomklever en misschien ook Fluiter laten zich rond deze periode vaak van hun beste kant horen. We wandelen enkele kilometers op een rustig tempo waarbij we hopelijk (ook) kunnen genieten van de eerste zonnestrallen. Fons legt ons hierbij de historiek van het bos en de weetjes omtrent de voorjaarsflora in detail uit. Een niet te missen topper dus, zonder meer. Bovendien moet je er niet vroeg voor uit je bed. Een ideale gezinsuitstap dus.

Zondag 25 april
10.30 u

Voorjaarsflora in het Hallaerbos

Afspraak: We vertrekken pas om 10.30 u op het Bistplein te Wilrijk, ter hoogte van het Districtshuis en nuttigen eerst onze picknick in een plaatselijke kroeg (te Halle) alvorens de wandeling aan te vatten. Einde ter plaatse rond 16.45 -17.00 u.

Te wandelen afstand +/- 5 km.

Meebrengen: goede stapschoenen en een verrekijker.

Gids: Fons Waeterschoot

Leiding: Hugo Waeterschoot 03/455 22 12

hugo.waeterschoot@scarlet.be

**2010 voor de afdeling een uitdagend jaar !
Kunnen we ook op jou rekenen?**

**Algemene Ledenvergadering en Kaas en Wijnavond
Zaterdag 13 februari 2010, om 19.00 uur
zaal VISIT, BIST te Wilrijk**

De meesten onder jullie weten ondertussen al wel dat de Algemene Ledenvergadering van onze afdeling helemaal geen saaie boel is maar een leuke avond met veel plezier zowel voor nieuwe als voor leden die al vele jaren meedraaien. Ook dit jaar presenteren we je de Algemene Ledenvergadering volgens het beproefde recept: een aangenaam en visueel overzicht van de activiteiten van het vorige jaar en een toelichting omtrent wat het komende jaar te bieden heeft. Om van de start meteen in de juiste sfeer te komen, beginnen we met het overzicht van het afgelopen jaar en zoals steeds vanuit een andere invalshoek gebracht. 2010 wordt weer een behoorlijke uitdaging met meer dan 150 activiteiten (ja u leest dit goed hoor), met als climax een grote opendeurdag op Fort 7 in de herfst. Wie hier nog niet zijn gading vindt?

We nodigen je dan ook wat graag uit voor onze jaarlijkse algemene ledenvergadering met kaas en wijnavond*.

Natuurlijk verwachten we iedereen op de avond voor Valentijn, je zou voor minder verliefd worden op de afdeling (althans dat hopen we). Op zaterdag 13 februari 2010, bieden we je dan ook volgend interessant aanbod :

- het jaarlijkse **overzicht van grappige momenten** en prachtige natuurbeelden geschoten op de vele afdelingsactiviteiten.
- een korte voorstelling van het **activiteitenprogramma van 2010**
- een uitgebreid **kaas en wijndiner**
- een kort overzicht van het reilen en zeilen van de afdeling in 2009 en de verwachtingen voor 2010 waarbij we je tevens de begroting voor volgend jaar evenals het bestuur voorstellen
- en tot slot de **uitreiking van de geselecteerde afdelingsfoto's** van het jaar! Uit het binnengestuurde digitale materiaal kiezen we van iedere fotograaf de meest originele natuurkiekjes of foto's die de afdelingswerking demonstreren, genomen op de activiteiten van 2009
- **losse babbel** waarbij je al je vragen, wensen en suggesties voor activiteiten naar voren kan brengen.

Dit alles kost slechts € 8,5/persoon (inclusief 2 glazen wijn of water) bij voorinschrijving voor 1 februari (graag een telefoontje of mail aan Guido Callaerts (03/828 11 03, e-mail: callaerts-guido@base.be), of € 10 zonder voorinschrijving, beide te betalen aan de kassa bij de ingang. Het wordt dus ongetwijfeld weer een fijne avond! Opgepast zoals in de titel aangegeven gaat dit evenement door in zaal VISIT op de Bist naast de Blokker, die ons meer ruimte en mogelijkheden biedt. We starten stipt om 19.00 uur om niet te laat aan tafel te kunnen gaan!

*er kan in de mate van het mogelijke rekening worden gehouden met dieetvoorschriften of veganistische levenswijze indien melding bij de inschrijving.

Oproep voor binnenbrengen van elektronisch beeldmateriaal !

De Presentatie op de algemene vergadering is enkel een succes dankzij jouw beelden van afdelingsactiviteiten. Vandaar onze (jaarlijkse) oproep voor elektronisch beeldmateriaal over onze activiteiten van 2009! Heb jij nog digitale foto's liggen of ken je gewoon een prettige anekdote omtrent het afgelopen werkjaar, bezorg het dan graag aan Catherine Vandercruyssen, K. Astridlaan 106, 2550 Kontich (cvdix@pandora.be) of Hugo Waeterschoot, Groenstraat 59, 2540 Hove ([hugo.waeterschoot@](mailto:hugo.waeterschoot@scarlet.be)

scarlet.be) liefst voor 20 januari. We zijn vooral op zoek naar foto's met sfeerbeelden en mensen en mooie natuurkiekjes van het afgelopen jaar; de kwaliteit doet er echt niet toe ! We selecteren uit jouw contributie dan het mooiste of origineelste beeld dat we laten afdrukken op groot formaat. Digitale foto's kunnen doorgezonden worden (< 10 Mb!) of beter nog op een CD of memorystick afgeleverd worden op één van voorgaand vermelde adressen.

Nog steeds gezocht !

In de vorige rAntGroen deden we een oproep ter versterking van de ondersteuningsploeg van de afdeling. We zijn dan ook zeer verheugd te melden dat Johan Vermariën zich spontaan aanbood om de redactieploeg van de rAntGroen te versterken. Met dank bij voorbaat en je kan vast en zeker op onze volle steun rekenen.

Er blijft echter nog steeds een belangrijke vacature openstaan namelijk deze van "Coördinator van de activiteitenkalender". De functiebeschrijving voor deze job houdt het volgende in:

2 tot 3 x per jaar wordt de activiteitenkalender van de afdeling opgesteld. Dit gebeurt op de gidsenvergadering.

4 x per jaar moeten de gidsen via e-mail er aan herinnerd worden om hun aankondigingen elektronisch binnen te sturen en compileert de coördinator de artikels tot één tekst voor het tijdschrift. Geschatte werkbelasting: 3 avonden + 4 x 1 dag/jaar

Ben je geïnteresseerd of wil je gewoon wat meer info, aarzel dan niet en contacteer Hugo Waeterschoot (03/455 22 12 - hugo.waeterschoot@scarlet.be)

Een lange lijst van interessante verenigingsactiviteiten

2010 wordt weer een druk jaar, niet alleen qua afdelingsactiviteiten maar ook voor algemene activiteiten die worden georganiseerd of ondersteund door Natuurpunt of gelijkaardige verenigingen. Hieronder een korte greep uit het aanbod:

Vogels voeren en beloeven

6 en 7 februari

Plaats een voederplank of hang vetbollen in je tuin en tel de vogels. Door het voeren komen de vogels dicht genoeg om de soorten te herkennen en te tellen. Natuurpunt heeft jouw gegevens nodig om de talrijkheid en verspreiding van tuinvogelsoorten te kennen.

www.natuurpunt.be/tuinvogels

Roodborstje - foto: Willy Ceulemans

Dikke-Truiendag

12 februari

De Dikke-truiendag is een jaarlijkse campagne van de Vlaamse overheid rond klimaatsverandering. Door een aantal eenvoudige acties kan iedereen energie besparen en de CO2-uitstoot laten dalen. Deze campagne past in het Vlaamse klimaatbeleidsplan 2006-2012 waarin Vlaanderen zich engageert om de uitstoot van broeikasgassen in Vlaanderen tot gemiddeld 83,4 miljoen ton per jaar te beperken. In 2005 organiseerde Milieuzorg Op School (MOS) van het Departement Leefmilieu, Natuur en Energie (Vlaamse overheid) de eerste Dikke-truiendag. **16/02/05 was precies de dag waarop het Kyoto-protocol goedgekeurd werd.** De bedoeling van dit protocol is om de uitstoot van broeikasgassen, die leiden tot klimaatsverandering, te verminderen. De Dikke-truiendag herinnert sindsdien iedereen aan de afspraken van dat belangrijke verdrag: we moeten ook in Vlaanderen de uitstoot van broeikasgassen verminderen!

<http://dikke-truiendag.Ine.be>

Earth hour

27 maart

Van 20.30 u tot 21.30 u zullen opnieuw meer dan **één** miljard mensen wereldwijd symbolisch alle lichten doven. Een heel krachtig signaal waarmee WWF wil aantonen dat mensen, door samen te werken, wel degelijk een verschil kunnen maken in de strijd tegen de klimaatsverandering.

www.wwf.be

"Durf tuinieren zonder"

week: 22 tot 28 maart

Tijdens deze week trekken verschillende Vlaamse gemeenten en verenigingen de aandacht op het pesticidenvrij tuinieren. Volg tijdens deze week infosessies over pesticidenvrij tuinieren, lever zelf je pesticiden in of vraag bij de vereniging VELT een tuinbordje: "Zonder is gezonder" aan.

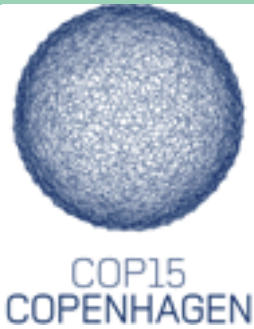
Meer info: <http://www.durftuinierenzonder.be>

Week van de Aarde

18 tot 25 april

Tijdens de week van de Aarde willen Natuurpunt, BBL en Pasar zoveel mogelijk verenigingen en gemeenten doen samenwerken rond biodiversiteit en de lokale besturen overtuigen om het biodiversiteitcharter te ondertekenen. In onze regio heeft Hove dit reeds ondertekend en plannen we zeker een activiteit hieromtrent (zie volgend rAntGroen nummer).

Meer info: <http://www.weekvandeearde.be>

UNITED NATIONS
CLIMATE CHANGE
CONFERENCE
DEC 7-DEC 18
2009

Kopenhagen, een schot voor de boeg voor de toekomst of toch wel een belangrijke wijziging in de mentaliteit van landen ?

Regen spoelt over het land... de natuur snakt ernaar ! De herfst is eindelijk echt ingetreden wanneer ik dit artikelje schrijf. Ongelooflijk toch, tot begin november stonden nog heel wat bomen volop in blad. De eerste herfststormen maakten er gepast een einde aan! Ik vond dit nogal eigenaardig en ging wat surfen op zoek naar informatie hierover, in het bijzonder de laattijdige bladval. Lang moest ik niet zoeken om bevestiging te krijgen van wat ik al eerder vermoedde: de bladeren vallen heden 2 tot 4 weken later dan vroeger. De reden, alhoewel nog deels onduidelijk, zit blijkbaar in een combinatie van meer zonneshijn, gebrek aan wind en verhoogde temperaturen in de herfst. Aangezien de maand oktober en begin november zo somber waren als het maar kon, lijkt de temperatuurscomponent een aardig handje geholpen te hebben, nietwaar? Alweer dus een reden om onze wereldleiders op te roepen tot een beetje verantwoordelijkheid ten opzichte van de volgende generatie op de klimaattop van Kopenhagen begin december. Wanneer je dit leest is de top natuurlijk al voorbij maar het wordt nu al duidelijk dat harde afspraken en een akkoord rond het 20/20/20-voorstel van Europa en Japan er niet echt zat aan te komen. 20/20/20 staat voor 20 % CO2 reductie en 20 % alternatieve energieën tegen 2020. Een ambitieus plan, zowaar!

En toch ben ik nu ook weer niet zo pessimistisch, want duidelijk verschillend met 8 jaar geleden in Bonn, waar wel getallen op tafel lagen maar de daden uitbleven, zijn er nu toch wel heel duidelijk initiatieven die werkelijk tot een serieuze verandering in mentaliteit en gedrag kunnen leiden. De stroom van hybride en

elektrische auto's die aangekondigd wordt, een meerderheid voor het aanvaarden van het rekeningrijden, de investeringen in het openbaar vervoer, de zonnepanelen die als paddenstoelen uit de grond schieten, de subsidieregelingen voor energiebeschermdende maatregelen enz...

En niet alleen bij ons in Europa, hoor! Neen, ditmaal zijn er ook daadwerkelijke initiatieven in de Verenigde Staten die na de Bush-periode tegen 10 jaar achterstand aankijken. Op een recente reis naar China zag ik bovendien dat dit land werkt aan een windpark van 20 gigawatt. Ja, u leest dit juist: 20 x de modernste kerncentrale van Doel of meer dan er windmolens in west Europa staan. In Peking rijden enkel nog elektrische brommers en de elektrische wagen doet daar nog dit jaar zijn intrede. Enkele jaren voor Europa! Nu akkoord... China heeft nog andere redenen natuurlijk om deze maatregelen versneld en op grote schaal door te voeren. De smogvervuiling en de grote afhankelijkheid van dure geïmporteerde aardolie zijn een bijkomende steun.

Kopenhagen is daarom voor mij een bevestiging van de trend die nu toch wel duidelijk ingezet is naar een maatschappij met een duidelijk kleinere klimaatsvoetafdruk dan een decade geleden. Nu nog enkel zorgen dat de snelheid waarmee deze maatregelen en wijziging van de politieke en maatschappelijke cultuur worden ingevoerd, behouden of beter nog opgevoerd wordt.

Hugo

Via haar "weiger een draagtasakkie" steunt schoenen TORFS het reservatenfonds van Fort 7 en het natuureducatief centrum

Schoenen TORFS heeft 2 baanwinkels in onze afdeling, één te Wilrijk op de Boomssteenweg (nr 980A) en één te Edegem op de Mechelsesteenweg (nr 226). Als je, of elke ander klant, je papieren draagtas aan de kassa weigert ten voordele van het milieu, dat stopt schoenen TORFS onmiddellijk 0,15 euro in een nestkast ter plaatse ten voordele van de natuur. De winkel van Edegem steunt hiermede het reservatenfonds en deze te Wilrijk het toekomstig educatief centrum op het Fort.

TORFS

Schoenen met naam www.torfs.be

Bovendien krijg je als lid van Natuurpunt steeds 10 % onmiddellijke korting aan de kassa bij de aankoop van een paar nieuwe schoenen. De enige voorwaarden is je lidkaart laten zien en een paar oude schoenen meebrengen. Ook de opbrengst van de oude schoenen gaat naar een goed doel, een aantal ontwikkelingsprojecten in Afrika.

Zonnen voor meer natuur!

Voordelig zonnepanelen op je dak.

Natuurpunt wil zoveel mogelijk gezinnen aanzetten om zonneboilers en fotovoltaïsche panelen te plaatsen. Zonnepanelen zijn goed voor het milieu, en dankzij subsidies en de terugbetaling van CO2 rechten onder de vorm van Groenestroomcertificaten, zijn ze zeer rendabel.

Sinds eind 2008 werkt Natuurpunt daarvoor samen met Linea Trovata SunTec nv. Die firma biedt de leden van Natuurpunt niet alleen zeer goede prijzen, uitstekende kwaliteit en een perfecte service, maar zal per verkocht paneel ook nog een bedrag vrijmaken dat wij kunnen besteden aan de aankoop van bedreigde natuur. Sinds de start van het project, eind 2008, hebben al meer dan 500 gezinnen via ons zonnepanelen laten plaatsen.

Wie vandaag bestelt, kan op plaatsing rekenen begin 2010. Vanaf 2010 zijn er iets minder subsidies (tarief groenestroomcertificaten daalt), maar ook de prijs van de panelen daalt verder. Investeren in zonne-energie blijft dus ook in 2010 meer dan de moeite waard. Je leest er hierna alles over en kan hierover meer info vinden via de website van natuurpunt via de hyperlink:

http://www.natuurpunt.be/nl/natuurbehoud/klimaatverandering/zonnen-voor-meer-natuur_1177.aspx!

Zonnepanelen (Foto-voltaïsche cellen, PV-panelen)

Fotovoltaïsche zonnecellen zetten licht rechtstreeks om in elektriciteit. Een zonnecel bestaat uit een dun laagje halfgeleidend materiaal met een negatieve bovenlaag en een positieve onderlaag. Als er licht invalt op de cel ontstaat een elektrische gelijkstroom. Om de kleine hoeveelheden stroom van de diverse cellen te bundelen tot bruikbare elektriciteit worden de aparte cellen verbonden tot fotovoltaïsche modules. Bovendien beschermt deze module de broze cellen.

(artikel in verkorte vorm overgenomen van Natuurpunt Nationaal)

De diverse modules worden op hun beurt in serie geschakeld en gekoppeld aan het stroomnet of aan een batterij. Het geheel noemt men een fotovoltaïsch systeem of PV systeem. Op die manier kan je kiezen of je de elektriciteit enkel zelf verbruikt, of teruggeeft aan het elektriciteitsnet. Voor dit laatste heb je een terugdraaiende elektriciteitsmeter nodig. In de praktijk draait de elektriciteitsmeter dus afwisselend vooruit en achteruit (wanneer je meer produceert dan verbruikt). Uiteindelijk betaal je nog enkel het verschil aan je elektriciteitsleverancier.

De grootte van dit type installatie wordt gekenmerkt door het piekvermogen dat deze installatie kan bereiken bij ideale lichtinval, en wordt uitgedrukt in kilowattpiek (kWp). Voor 1 kWp zijn ongeveer 8 vierkante meter zonnepanelen nodig. Afhankelijk van de plaatsing (oriëntatie naar het zuiden, ideale hellingshoek, zonder beschaduwing...) produceert een installatie per kW geïnstalleerd vermogen jaarlijks ongeveer 750 tot 1.000 kWh. Ter referentie: het jaarverbruik van een gemiddeld Vlaams gezin met 4 personen ligt meestal tussen de 3.000 en 4.000 kWh.

Een fotovoltaïsch systeem bestaat uit de zonnepanelen zelf, een montagesysteem om de panelen op het dak te monteren, de nodige bekabeling en omvormers die de opgewekte gelijkstroom omzetten in wisselstroom van 230 Volt/50 Hertz die kan gebruikt worden voor huishoudelijke toepassingen. De kostprijs, inclusief plaatsing, ligt meestal rond 4800 euro per kWp (excl. BTW).

Zonneboiler

Een zonneboiler zet zonlicht om in warmte. Deze warmte kan worden aangewend voor de verwarming van water. Het principe is heel eenvoudig. Een zonnecollector (een paneel op het dak) vangt het invallende zonlicht op en zet dit om in warmte. Daarvoor is de zonnecollector uitgerust met een netwerk van fijne buisjes waardoor een warmteabsorberende vloeistof, in hoofdzaak water, stroomt. Om de opgeslagen warmte snel te transporteren en het systeem te beschermen tegen oververhitting en bevriezing wordt vaak een circulatiepomp aangesloten.

Vanuit de collector stroomt de opgewarmde vloeistof naar het voorraadvat (boiler) waar de warmte wordt afgegeven aan het leidingwater. Een goed geïsoleerd voorraadvat houdt het water lange tijd warm zodat u 's morgens nog gebruik kan maken van de opgeslagen warmte van de vorige dag. Daarna keert de vloeistof terug naar de collector waar het opnieuw zal worden opgewarmd. Met dit systeem kan een temperatuur van meer dan 40°C worden bereikt gedurende de helft van het jaar. De resterende periode varieert de temperatuur tussen 15 en 40°C. Indien nodig kan de boiler worden gekoppeld aan een systeem voor naverwarming. Op die manier heeft het gebruikswater steeds de gewenste temperatuur, onafhankelijk van de zonnewarmte.

Kostprijs

Het investeringsbedrag voor een zonneboiler schommelt tussen € 4000 (gezin met 3 personen) en € 6000 (gezin 6 personen), compleet geïnstalleerd en aangesloten op het bestaande verwarmingssysteem. Deze bedragen houden geen rekening met eventuele subsidies en fiscale voordelen (zie 'subsidies en fiscale voordelen').

Optimaal rendement

Een zonneboiler met naverwarming verbruikt veel minder energie dan een volledige opwarming door middel van een klassiek verwarmingssysteem. Zelfs bij een onvoldoende zonneaanbod zorgt de zon nog steeds voor de voorverwarming van het water. Bovendien vergt een zonneboiler veel minder onderhoud dan een traditionele warmwaterinstallatie.

Om een zo groot mogelijk rendement te behalen moet de oppervlakte van de collector en de inhoud van het voorraadvat worden afgestemd op de warmwaterbehoefte van de inwonenden. Gemiddeld verbruikt één persoon 50 liter warm water per dag. Om ook bij een minder zonneaanbod van voldoende warm water te genieten kies je best voor een voorraadvat dat iets groter is dan de dagelijkse behoefte.

Voor de grootte van de collector geldt als vuistregel 1 m² collector per 50 liter voorraadvat, dus ongeveer 1m² per persoon.

Zonnepanelen, zonneboiler of allebei?

Het is niet makkelijk om beide systemen te vergelijken. De zonneboiler dient in hoofdzaak om het huishoudelijk water op te warmen. Zonnepanelen daarentegen produceren enkel elektriciteit. Je keuze wordt dus in hoofdzaak hierdoor bepaald. De keuze kan meebepaald worden door het beschikbare budget, je levenswijze, de positie van je dak, subsidiemogelijkheden...

	Zonnepanelen	Zonneboilers
Doel	Elektriciteit opwekken (mogelijks tot 80% à 90% van het jaarverbruik)	Water (voor)verwarmen (voor sanitair en keuken)
Subsidies	Groene stroomcertificaten	Geen groenestroomcertificaten. Sommige gemeente en provincies subsidiëren zonneboilers maar geen zonnepanelen
Investeringsbedrag excl. BTW	€ 10.000 - € 25.000	€ 4000 - € 6000
Terugverdientijd	5 - 10 jaar	6 tot 25 jaar
Verwachte levensduur	25 jaar	20 tot 30 jaar

Voor meer info over zonnepanelen en over het juridisch kader in Vlaanderen kan je terecht op de website van de VREG (Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt): www.vreg.be/zonnepanelen.

Investeren in zonne-energie Wat moet dat kosten en wat brengt dat op?

Uitgangspunten voor onderstaande kostprijsberekening

Berekend op basis van de gangbare marktprijzen en een optimale ligging van de panelen. Offertes in het kader van het project 'zonnen voor meer natuur' van Natuurpunt liggen echter in de praktijk nog een stuk lager. De prijzen zijn alles inbegrepen: panelen, omvormer, bekabeling, profielen, werkuren en keuring. Je kan trouwens een offerte aanvragen via de website van natuurpunt

Op basis van subsidies in 2010 en geen rekening houdend met een verdere prijsdaling. De werkelijke terugverdientijden zullen dan waarschijnlijk een stuk lager liggen.

Voorbeeld 1:

Een foto-voltaïsche installatie van € 15.000, BTW in

Facturatiebedrag: € 14.141 + 6 % BTW

Maximaal vermogen installatie: 2946 Wp voor een jaarlijks geproduceerde hoeveelheid elektriciteit van 2504 kWh

Eenmalige inkomsten

Belastingvermindering eerste jaar	€ 3600	(40 % op maximaal bedrag € 9000)
Vermindering gemeentebelasting eerste jaar	€ 270	(7,5 %)
Belastingvermindering tweede jaar	€ 2400	(40 % op € 6000)
Vermindering gemeentebelasting tweede jaar	€ 180	
Totaal	€ 6450	

Jaarlijkse inkomsten

Vermindering elektriciteitsfactuur	€ 426
Opbrengst Groene Stroom Certificaten	€ 875
Totaal	€ 1301

Terugverdientijd installatie: 6,5 jaar

Voorbeeld 2:

Een zonneboiler voor 4 personen van € 4250

Volledige installatie met 2 vlakkeplaatcollectoren, boiler van 300 l, alle nodige aansluitingsonderdelen, expansievat, leidingen, isolatie, zonnenvloeistof enz.

Facturatiebedrag: € 4.000 + 6 % BTW

Inkomsten

Belastingvermindering eerste jaar	€ 1700
Vermindering gemeentebelasting	€ 127
Gemeentelijke premie	€ 500 (gemiddeld)
Premie van de netbeheerder	€ 525 (gemiddeld)
Totaal	€ 2552

Zelf te investeren en terug te verdienen bedrag: € 1.698.

De terugverdientijd van deze investering is moeilijk te berekenen maar schommelt vermoedelijk ergens tussen 5 en 7 jaar.

Ze hangt immers sterk af van het gebruikte naverwarmings-systeem (vb centrale gasboiler of elektrische waterverwarming).

verrekijkers
telescopen
microscopen
accessoires

www.sightsofnature.com

Prater De Conincklaan 108, 2050 St.-Andries Brugge, 031/31 80 01

Waarnemingen in onze afdeling.

Van 1 september tot 21 november werden er 877 waarnemingen genoteerd in onze afdeling ingevoerd door 45 verschillende waarnemers. Ongeveer de helft van deze waarnemingen betreft nog steeds vogels! De Wielewaal roots van de meesten van hen is hier niet vreemd aan, natuurlijk. Anderzijds geldt natuurlijk dat vogels bijna het hele jaar te spotten zijn en er ook veel vogels te vinden zijn in onze contreien. Vlinders, planten, zoogdieren en paddenstoelen volgen nek aan nek met iets meer of iets minder dan 80 waarnemingen. Kevers en libellen zijn ook in trek met iets minder dan 20 waarnemingen. De meeste van deze soorten, met uitzondering van de zoogdieren en de paddenstoelen, tref je het makkelijkst aan in de warme seizoenen. Omwille van het warme najaar is het aantal waarnemingen nog vrij hoog. Op 21 november werd bijvoorbeeld nog een libel gezien op het Fort. De paddenstoelentijd is ondertussen ook gepasseerd wat het aantal paddenstoelenwaarnemingen verklaart. Deze waarnemingen komen hoofdzakelijk van de paddenstoelenwandeling op Fort 7. Hierbij werden een aantal soorten waargenomen die voor het Fort een primeur zijn: het Sneeuwzwammetje, de Zwartwordende wasplaat en de Ruitjesbovist werden genoteerd, gefotografeerd en op de waarnemingen gezet.

Via de waarnemingen kunnen onze reservaten gemonitord worden en beoordeeld op hun ecologische waarden en hoe zij in de loop van de tijd evolueert. Zoals je ziet, vind je ook het grootste aantal waarnemingen op het Fort 7. Voor Groen Neerland worden er nog niet veel waarnemingen genoteerd. Dit gebied is echter vrij toegankelijk. Een oproep dus aan onze huidige en

toekomstige waarnemers om ook (nog) eens op Groen Neerland op verkenning te gaan en je waarnemingen door te geven!

Meer info over de waarnemingen in onze afdeling vind je op elk moment op <http://zuidrand.waarnemingen.be>. Hier kan je ook zelf je waarnemingen doorgeven.

Gebied	Aantal
Wilrijk Fort 7	246
Wilrijk	147
Edegem	133
Hove	72
Sint-Laurentius (Dg)	48
Edegem Fort 5	47
Wilrijk Fort 6	39
Vuile Plas - Kontich	26
Groen Neerland - Wilrijk	24
Hove Park Weyninxhove	17
Antwerpen - Schoonselhof	10
Hove Fruithout	10
Middelheimpark	10
Edegem Kasteel Arendsneest	8
Edegemse Bergen - Kontich	7
Edegem Hof ter Linden	7
Edegem Romeinse Put	6
Wilrijk Steytelinckpark	5
Antwerpen - Middelheim campus	4
Wilrijk Kasteel Klaverblad	3
Edegem - Golf Drie Eycken	1

Soortgroep	September	Oktober	November	Aantal
Vogels	195	174	112	481
Dagvlinders	68	15	3	86
Planten	72	5	1	78
Zoogdieren	42	20	5	67
Paddenstoelen	5	20	42	67
Nachtvlinders en micro's	5	16	14	35
Libellen	12	4	1	17
Kevers	6	5	1	12
Geleedpotigen (overige)	6	3	0	9
reptielen en amfibieën	5	0	2	7
Sprinkhanen en krekels	2	4	0	6
Vliegen en muggen	3	2	0	5
Vissen	3	1	0	4
insecten (andere)	2	0	0	2
mossen en korstmossen	1	0	0	1
Weekdieren en overige ongewervelden	0	1	0	1

Papegaaitje
Bron: Wikipedia

Enkele zeldzame waarnemingen					
Naam	Familie	Datum	Aantal	Gebied	Waarnemer
Papegaaitje	Geometrid moths (Geometridae)	2009-10-21	1	Sint-Laurentius (Dg)	Stijn Baeten
Vijfdelig kaasjeskruid	MALVACEAE	2009-09-26	1	Hove Fruithout	Wout De Rouck
Zuidelijke Boomsprinkhaan	Katydid (Tettigoniidae)	2009-10-14	1	Edegem	Wouter Van Assche

Basiscursus: Insecten

Er bestaan zoveel verschillende kriebelbeestjes die in het gras of in het bos rondlopen of -vliegen, de ene wat eng, de andere zo mooi, de ene die ons afschrikt en de andere die ons in tegendeel goed gezind maakt! Wat ze wel gemeen hebben is dat we ze niet zo goed kennen en daar willen we iets aan doen.

Aan de hand van een duidelijke powerpointpresentatie en een goed geïllustreerde tekst, zal Johan (of Biet voor degenen die hem kennen) uiteenzetten wat insectachtigen zijn en hoe ze zijn opgebouwd. Daarna worden alle groepen duidelijk beschreven en besproken.

De theorielessen vinden plaats op 27/3, 3/4 en 10/4/2010.

Op 17/4/2010 eindigen we met een determinatieavond met stereomicroscopen.

De sessies hebben telkens plaats van 19.30 u tot 22.30 u in ons lokaal De IJsvogel, Fort VII, Legerstraat 40 te Wilrijk.

Lesgever: Johan Baetens van onze afdeling.

Prijs: € 20 voor NP-leden, € 25 voor niet leden. Syllabus niet inbegrepen!

Ervaring kan worden opgedaan met onze planten- en insectenwerkgroep op maandagavond in lente en zomer.

Sabelsprinkhaan © Guido Van Boeckel

Informatie bij Catherine Vandercruyssen, 03/288 81 07, e-mail cvdx@pandora.be.

Inschrijving voor Natuurpuntleden door storting van € 20, € 25 euro voor niet leden op rekening 979-9767547-40 van Natuurpunt Zuidrand Antwerpen met als mededeling "cursus insecten" + uw naam en telefoonnummer/e-mail adres.

Je kan ook al inschrijven voor volgende cursussen

- Een natuurlijke tuin,

4-11-18-25 mei en 1 juni van 9.00-12.00 u,

€ 25/leden en € 30/niet-leden

- Planten voor gevorderden,

7/5, 21/5, 28/5, 11/6, 18/6, 25/6 en 2/7 van 9.00-12.00 u,

€ 28/leden en € 52/niet-leden.

Twee dagcursussen waarvoor je met opleidingscheques kunt betalen.

Info: cvdx@telenet.be.

Zie ook vormingsbrochure van Natuurpunt alsook volgende rAntGroen.

Paddenoverzetactie

Vorig jaar werden van medio maart tot medio april in de omgeving van het Arendsnest en het Kattenbroek te Edegem in totaal 49 amfibieën veilig over straat gezet en werden er 17 dode aangetroffen (zie tabel onderaan). De Gewone pad (Bufo bufo) was het meest vertegenwoordigd, gevolgd door de Kleine watersalamander (Lissotriton vulgaris) en Alpenwatersalamander (Ichthyosaura alpestris).

Ook dit jaar willen we opnieuw deze diertjes veilig naar hun voortplantingspoeltjes helpen. De exacte startdatum is afhankelijk van de buitentemperatuur (7° om 18.00 u) en kan dus nog niet meegegeed worden, maar als richtlijn

kan je alvast de periode begin maart tot april noteren. In die periode worden dagelijks (indien niet te droog en te koud) de straten (Arendsnestlaan, Ir. Hansenstraat, Ter Hoger Haegen, Boerenlegerstraat, Kattenbroek, Terelststraat) afgestapt om de diertjes over te helpen. We beginnen meestal rond 20.00 u, bij valavond.

Heb je ook zin om mee te helpen bij de paddenoverzet, geef dan een seintje aan Kris Vos (krisV@skynet.be of 0498/87 13 58) zodat we je op de hoogte kunnen houden wanneer de trek is begonnen.

Bij deze wensen we ook een warme oproep te doen om alle waarnemingen van (al dan niet levende) amfibieën in onze afdeling door te geven aan Johan Baetens (baetens.johan@gmail.com) of zelf op de website www.zuidrand.waarnemingen.be in te vullen. Met behulp van deze gegevens kunnen we de noodzaak voor meer acties voor onze amfibieën in kaart brengen en in de komende jaren eventueel bijkomende acties op touw zetten. Alvast bedankt !

Soort	Overgezet	Dood
Alpenwatersalamander	5	4
Kleine watersalamander	9	1
Gewone pad	31	10
Bruine kikker	6	0
Groene kikker	1	0
Pad of kikker (onherkenbaar)		2

Fort 7

Ons Kaardebolleke een beetje luxueuzer!

Jullie herinneren je nog wel het vorige Fort 7 nieuws: onze fortengordel op 17 mei 2009, waar zo'n duizend mensen langskwamen. Wij stonden in voor een natje en een droogje voor deze fietsers. Achter de schermen van onze 'cafetaria' bereidden een aantal vrouwen dranken en taarten voor, en zij deden natuurlijk ook de afwas. Wie ons keukentje in de Ijsvogel, het Kaardebolleke, kent, weet dat dit een gezellige plek is, waar echter het comfort van vroeger heerst en afwassen gebeurt dus manueel, volgens de ecologische principes. Er is een ouderwetse, diepe afwasbak, waar enkel koud water uit de kraan komt. Tijdens de fortengordel werd er dus afgewassen met de 'moor', die warm water levert van het gasfornuis.

Na deze activiteit kwam op de evaluatie dus de terechte opmerking dat het tijd werd om een boiler te installeren om het bij toekomstige gelijkaardige evenementen gemakkelijker te maken voor het 'keukenpersoneel'. Zo gezegd, zo gedaan. Er zou een prijsbepaling gebeuren om een boiler te installeren. Dit nieuws ging echter al snel de ronde en uit onze beheerploeg kwam al terstond het aanbod van Krista en Danny (Cornelis-Van Praet), die een doorstroomtoestel op gas op reserve hadden staan, na een overschakeling op zonnepanelen. Zij waren meer dan blij om dit toestel aan ons cadeau te doen. Nu moest dit toestel enkel nog vakkundig geïnstalleerd worden, wat bereidwillig en met veel overgave gedaan werd door Michel Leeuws. Het resultaat mag er zijn! Hartelijk dank aan de gulle schenkers van het toestel en de vakman voor deze mooie geste! Telkens wij in de keuken komen en het toestel zien staan, en het warme water uit de kraan laten lopen, zullen wij aan jullie denken!

Bevrijdingsfeesten Wilrijk: Fort 7 in de belangstelling.

Het duurde niet lang of de boiler bewees zijn nut al op een vrij groot evenement: de bevrijdingsfeesten in Wilrijk. Op 4 september 2009 was het exact 65 jaar geleden dat Wilrijk door de Britten werd bevrijd van de nazi's. Op 5 september was het Fort 7 het 'gemeentelijk' toneel voor een deel van deze feesten. Op de bewuste dag was Michel echter tot tegen de middag nog aan het werken aan de installatie van het afvoerschouwttje...!

In de namiddag om 15 uur werd er in de Legerstraat op de hoek ter hoogte van huis nummer 77 een herdenkingssteen onthuld ter nagedachtenis aan het Brits regiment onder leiding van kolonel Frederic Slater, die samen met het verzet, Wilrijk bevrijdde. De Duitse Majoor van Fort 7, Wilhelm Metzger, wordt echter ook op deze steen vermeld. Hij was bevelhebber van het munitiedepot in Fort 7 van augustus 1940 tot september 1944.

Majoor Metzger wordt als commandant van het Fort 7 tijdens de oorlog belast om het fort in te richten en te beheren als munitiedepot voor de Duitse Luftwaffe. De majoor, een overtuigde antinazi, en bovendien katholiek, wordt al snel bevriend met pastoor Jozef Pauwels van de naburige Sint-Jan Vianney parochie op de Boomsesteenweg. Beiden worden vrienden voor het leven. Door tussenkomst van de majoor vinden een 200-tal Belgische arbeiders werk in het Fort. Zo voorkomt hij dat deze mensen verplicht worden tewerkgesteld in Duitsland, weg van hun gezin en familie. De majoor betreft in het begin van de oorlog het lege huis van een gevluchte joodse familie in Wilrijk. Tijdens de oorlog keert deze familie echter terug. Zij worden door de majoor geholpen bij hun vlucht naar Zuid-Frankrijk en Engeland.

Als op het einde van augustus 1944, aan de vooravond van de nakende bevrijding, de majoor het bevel krijgt om het fort 7 met al zijn munitie voor te bereiden om het in de lucht te laten gaan, negeert Majoor Metzger dit bevel. In de plaats roept hij, in samenwerking met de politie, in de nacht van 3 op 4 september alle mensen uit de omgeving op om met man en macht alle munitie in de fortgracht te helpen dumpen. Indien niet alle springstof wordt vernietigd, wacht Wilrijk namelijk een niet te overziene ramp. Van de zwaarste afweermunitie tot springladingen van de later beruchte V-1 (vliegende) bommen worden 's nachts door vrijwilligers weggedragen en aan de brug in de gracht gegooid. Op het moment dat zij 's morgens de binnenplaats van het Fort verlaten en voor de laatste maal over de brug lopen, torent de berg in het water geworpen munitie hoog boven het wateroppervlak uit. Er blijft echter nog veel munitie in het fort zelf achter.

De bevrijding door de Britten gebeurt echter sneller dan verwacht. Diezelfde dag, op 4 september in de voormiddag rijden de bevrijdingstroepen richting Antwerpen. Om 11.25 uur zijn ze ter hoogte van Café De Valck op de Boomsesteenweg. Om 11.30

uur verlaat majoor Metzger het fort om zich over te leveren aan de Britten, zonder het gevreesde bevel te geven. Het Fort 7, zoals wij het nu kennen, en de omliggende Koornbloemwijk blijft met andere woorden gespaard en bestaan dankzij Majoor Metzger.

Na het verplichte spreken door districtsvoorzitter Thierry Vanderkinderen en Hugo Cassauwers werd in aanwezigheid van de kleindochter van de majoor, Claudia Metzger, het gedenkteken onthuld.

De bevrijdingsfeesten en de inhuldiging zijn onlosmakelijk verbonden met het Fort 7, dat al geruime tijd door de Wielewaal, nu Natuurpunt, wordt beheerd als natuureservaat. Daarom werd onze afdeling gevraagd om nadien de receptie te laten doorgaan in ons eigenste Fort. Lucy de Nave verzorgde deze fijn gesmaakte receptie en zorgde voor 5 soorten hapjes voor 100 personen, waaronder 2 warme hapjes!. Vele trouwe vrijwilligers hielpen met de andere voorbereidingen, van het opzetten van de tenten, opdienen en schenken tijdens de receptie, tot het terug afbreken en afwassen achteraf.

Na de receptie was er nog een historische rondleiding in het Fort zelf, begeleid door Hugo Cassauwers en Philippe Vanhove, beiden van het Simon Stevin Vlaams Vestingbouwkundig Centrum. Wie onze 'eigen' historische wandelingen in het Fort al meemaakte, weet dat Philippe als Natuurpuntlid deze ook voor onze afdeling verzorgt.

Wie interesse heeft om meer te weten over Wilhem Metzger en het verhaal van het Fort 7:

Bij deze gelegenheid werd een themabrochure, geschreven door Hugo Cassauwers, uitgebracht door het district Wilrijk en de kring voor Heemkunde Wilrica VZW onder de titel: Wilhelm Metzger, een reddende vriendschap in Oorlogstijd.

Een kleine ode aan al onze vrijwilligers

Het nieuwe beheerseizoen is in oktober weer van start gegaan. Een groot deel van de Fort7- beheerploeg had zich echter ook ingeschreven voor de beheercursus, met als doel te leren waarom wij beheren en ook hoe wij dit nog beter kunnen doen. Vele maandagavonden en twee zaterdagochtenden werden met plezier hieraan opgeofferd, want het bleek een heel interessante cursus te zijn. Ondertussen gaat echter het beheer ook verder en ook met de beheeropvolging, onderdeel van de nieuwe vorm van monitoring, is nu van start gegaan. Het logboek van de beheerwerken wordt grondig doorgenomen en alle beheeractiviteiten worden genoteerd en ook gekwantificeerd. Hieruit blijkt dat onze beheerploeg-vrijwilligers al meer dan 1000 Fort-man-uren gezellig hebben samengewerkt dit jaar. Zoals steeds is Karel, onze ploegbaas, één van de hardste werkers Hij spendeert hier soms vele dagen per week, samen met zijn vrouwtje Mariette. Heb je er trouwens ook al eens bij stilgestaan dat ons lokaal de Ijsvogel er na elke cursus en elke activiteit er toch telkens weer netjes bij ligt? Dat is het werk van enkele stille vrijwilligers, in het bijzonder Mariette, Lucy, Marina en Charlotte, wiens werk niet altijd gezien wordt en ook niet als zodanig geapprecieerd. Hoog tijd dus om ook dit eens onder de aandacht te brengen. Kortom: aan alle stille en ook minder stille werkers hartelijk dank voor jullie inzet!

Heb je zelf zin om ook eens mee te komen helpen op het fort, in het beheer of op een andere manier? Onze ploeg kan altijd nog helpende handen gebruiken! Kom op zaterdagmorgen vanaf 9.00 u tot 12.00 u eens poolshoogte nemen. Voor meer info kan je ook terecht bij Contact.fort7@zuidrand.be

Moederkoren

Herman Snoeck

Bij een wandeling op de heide gebeurt het dikwijls dat een van de deelnemers de anderen attent maakt op 'Moederkoren' in de aar van een Pijpenstrootje.

Moederkoren (ook Moederkoorn) is een zwam die parasiteert op Grassen. In de late middeleeuwen werd Moederkoren door vroedvrouwen gebruikt om bij zwangere vrouwen de weeën op gang te brengen, vandaar de naam.

Systematiek

Rijk der zwammen (*Fungi*)

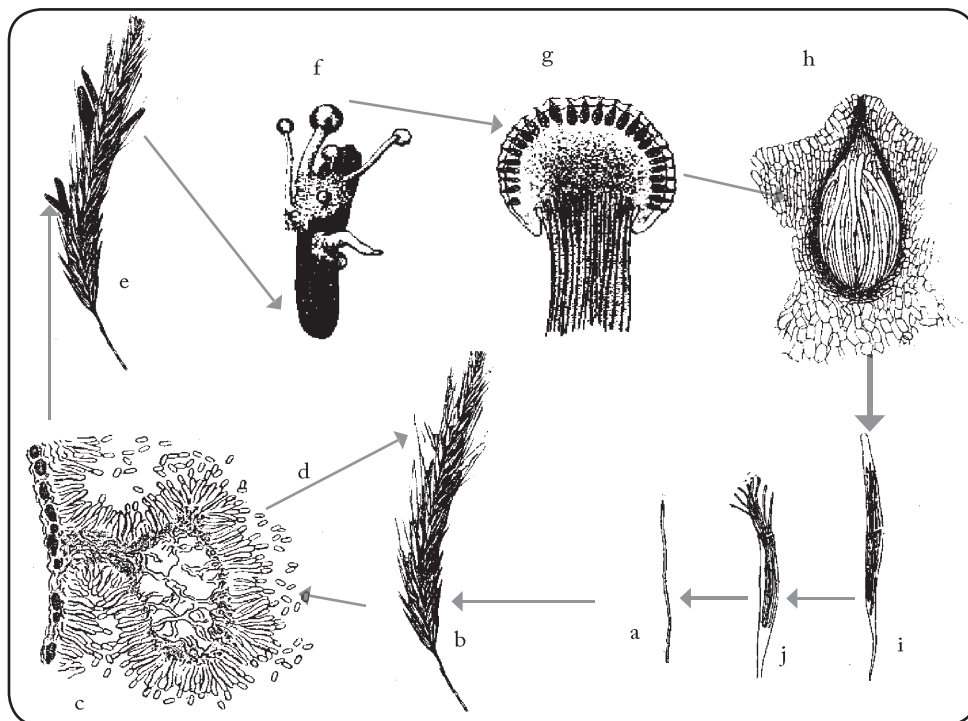
Afdeling: Zakjeszwammen (*Ascomycota*)

Klasse: *Ascomycetes*

Orde: Moederkorenorde (*Clavicipetales*)

Familie: Moederkorenfamilie (*Clavicipitaceae*)

Genus (geslacht): Moederkoren (*Claviceps*)

De sporen (a) worden door de wind verspreid en kunnen zo op de veervormige stempels (b) van grasbloemen terecht komen. Uit een spore groeit een schimmeldraad. Deze hyfe dringt in een vruchtbeginsel (dat stopt met groeien) en groeit in het bovenste gedeelte hiervan uit tot een kronkelend mycelium (c). Op dit mycelium worden talrijke nieuwe, ronde sporen (conidiën) afgesnoerd. Bovendien scheidt het mycelium een zoet vocht af dat vooral vliegen aantrekt. Die vliegen verspreiden de conidiosporen naar andere grasaren zodat steeds meer grasplanten besmet worden (d). Het mycelium groeit steeds verder in en ten koste van het vruchtbeginsel, dat verdwijnt, en als de andere grasvruchten rijpen vormt het op de plaats van het vruchtbeginsel een gekromd sclerotium (e). Elk sclerotium bestaat uit dicht opeengepakt, vetrijk hyfenweefsel. De grootte van het sclerotium is afhankelijk van de waardplant waarop het ontstaat.

De sclerotieën vallen op de grond, waar ze overwinteren. In mei-juli groeien op sclerotieën die op vochtige grond liggen kleine vruchtlichamen met een bolronde hoedje (stroma) op een steeltje (f). Op het stroma zijn donkere puntjes te zien waar de peritheciën uitmondend (g). Elk perithecium is een flesvormige holte, waarin een groot aantal lange smalle zakjes, de asci, zitten (h). In elke ascus zitten 8 draadvormige ascosporen (i). Bij goed weer worden de ascosporen naar buiten geschoten (j) en door de wind verspreid (a).

Soorten

Pijpenstrootjesmoederkoren (*Claviceps microcephala*)

Groeit op Pijpenstrootje, Riet en andere grassen. Algemeen. Sclerotium kleiner dan 5 mm, aug.-sept. Stroma 1 mm breed met wit kopje. Steeltje purperrood.

Waterbiesmoederkoren (*Claviceps nigricans*)

Groeit op Gewone waterbies. Zeldzaam. Sclerotium 5-12 mm, aug. - sept. Stroma eerst blauwviolet, dan zwart.

Echt moederkoren (*Claviceps purpurea*)

Groeit op Engels raaigras, op Rogge en (minder) op Haver. Zeldzaam. Sclerotium 5-15 mm, purperzwart/zwart van buiten en wit van binnen, gegroefd, sept.-nov. (Zie linker foto) Stroma rond of afgevlakt, 1,5 - 3 mm, oker of oranje-geel van kleur.

Steeltje rond, golvend gebogen, glad, rood-bruin, 5 – 22 mm, met witte viltige hyfenmassa vastzittend op het sclerotium. (Zie rechter foto).

Ergotisme

Moederkoren bevat een aantal alkaloiden (o.m.ergotamine) die ernstige tot dodelijke vergiftigingen kunnen veroorzaken.

Op Rogge groeide vroeger massaal Moederkoren. Werden de sclerotieën met de roggenkorrels meegemalen, dan was het meel giftig: 5-10 gram is dodelijk voor een volwassen persoon. Roggebrood was door de eeuwen heen het basisvoedsel, zodat meermaals ware epidemieën voorkwamen. In 945 stierven in Parijs 40 000 inwoners. Nog in 1951 werden in Saint-Esprit (Frankrijk) 300 inwoners het slachtoffer van een malafide bakker. Van hen werden er 32 krankzinnig en 4 stierven.

Ergotamine doet de bloedvaten vernauwen. Symptomen: handen en voeten beginnen te jeuken, darmkrampen, diarree, spierkrampen, hallucinaties, doorbloedingproblemen, afsterven van hand- en voetweefsel (gangreen). Ergotisme werd vroeger ook kriebelziekte en Sint-Antoniusvuur genoemd.

Voor farmaceutische doeleinden worden de sclerotieën nog steeds

op Rogge gekweekt. Ergotamine wordt aangewend om bloeding van de baarmoeder te stelpen.

Vee dat door Moederkoren aangetast gras eet kan ook vergiftigingsverschijnselen vertonen.

Geraadpleegde werken

- Breitenbach J. & Kränzlin F. (1984) – *Pilze der Schweiz* (Band 1 Ascomyceten) – Verlag Mykologia, Luzern.
 Joly Patrick (1974) – *Paddenstoelen in kleuren* – Zomer & Keuning, Wageningen
 Reinders E. (1961) – *Leerboek der plantkunde (deel II)* – J.B. Wolters, Groningen
 Vermeulen Hans (1999) – *Paddenstoelen, schimmels en slijmzwammen van Vlaanderen* – De Wielewaal, Turnhout.
 Weeda E.J. et al. (1994) – *Nederlandse oecologische flora (deel 5)* – IVN, Amsterdam

Biologische waterkwaliteitsbepaling

Jan Waeterschoot

Zuurstofgehalte, hardheid, aanwezigheid van zware metalen, ... kunnen ons heel wat leren over de chemische kwaliteit van onze beken, rivieren en meren. Om al deze factoren kwantitatief te bepalen, is er heel wat scheikundig getover nodig. Een moeilijke en tijdrovende bezigheid dus.

Als echte natuurliefhebbers gaat onze voorkeur naar andere, maar daarom niet minder waardevolle, meer biologische methodes. Een eerste mogelijkheid is een studie van de microscopische wiertjes. Niet iedereen is echter in het bezit van een microscoop. Geen nood! Het wordt interessanter als we de macro-invertebraten (dit zijn alle ongewervelden, zoals slakken, bloedzuigers, platwormen, kokerjuffers, waterkevers, ... die met het "blote oog" zichtbaar zijn) onder de loep nemen.

Op basis van het voorkomen van macro-invertebraten kan je met de methode van de "biotische index" een goed inzicht krijgen in de biologische kwaliteit van onze zoete wateren. Een gezond ecosysteem, zoals een beekje, biedt plaats aan een grote verscheidenheid aan ongewervelden. Bij toenemende vervuiling zal deze diversiteit afnemen. De meest gevoelige organismen ("indicatorsoorten") verdwijnen eerst. Uiteindelijk blijven slechts enkele tolerante soorten (vaak voorzien van speciale aanpassingen) over.

Werkwijze

De hele methode is gebaseerd op de bepaling van de biotische index. Deze index is een maat voor de vervuiling van het water en de verstoring van het milieu.

Zuiver water krijgt een hoge waardering (= een hoge biotische index). Vervuild water, of een sterk verstoord milieu, heeft een lage index. De biotische index varieert tussen 0 en 10 waarbij:

9 - 10	:	weinig tot niet verontreinigd
7 - 8	:	weinig verontreinigd
5 - 6	:	verontreinigd, kritieke toestand
3 - 4	:	zwaar verontreinigd
0 - 2	:	zeer zwaar verontreinigd

Voor de bepaling van de biotische index onderscheiden we drie stappen:

1. de bemonstering: zoveel mogelijk macro-invertebraten worden verzameld
2. identificatie: determinatie van de verschillende soorten tot een bepaald niveau
3. bepaling van de biotische index met een standaardtabel

1. De bemonstering

De bemonstering van een proefvlak gebeurt voornamelijk met een handnet. Het net wordt verticaal tegen de rivierbedding gehouden terwijl het onmiddellijk stroomopwaartse bodemmateriaal met de hand of met de voet wordt omgewoeld. De losgekomen organismen zullen door de stroming in het net drijven. Verder kan je enkele stenen en waterplanten bekijken. Met een pincetje of een borsteltje verwijder je de dieren verder uit hun schuilplaats.

Probeer ook altijd zowel de linker- als de rechteroeverzone te bemonsteren. De samenstelling van de bodemfauna varieert immers in functie van de beschaduwing, aanwezigheid van planten en stenen, e.d.

2. Identificatie

Het identificeren van de verschillende diersoorten doe je best met een sterke loep, eventueel met een stereomicroscoop. Het is niet nodig om alle dieren tot op soortniveau te determineren. Bijgevoegde tabel geeft het niveau weer voor de verschillende groepen.

Elk niveau telt voor 1 "systematische eenheid" (S.E.).

Voorbeeld: een staal met 2 keverfamilies, 3 wantsengeslachten en 1 libellengeslacht telt voor 6 S.E.

3. De biotische index

De bepaling van de biotische index gebeurt met een standaardtabel.

Kolom 1 geeft je een overzicht van de indicatororganismen. Steenvliegen zijn bv. indicatoren van zuiver water. Heb je in je staal bv. een kokerjufferlarve en geen steen- of eendagsvliegen dan neem je voor de berekening van de biotische index rij "II".

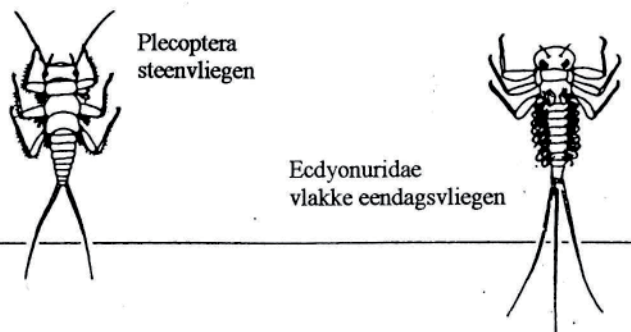

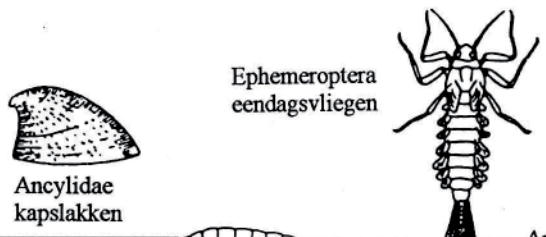
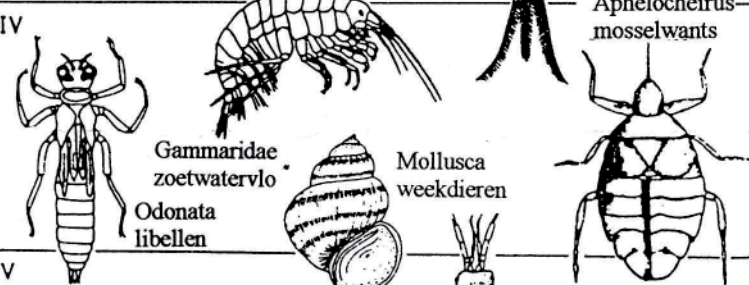
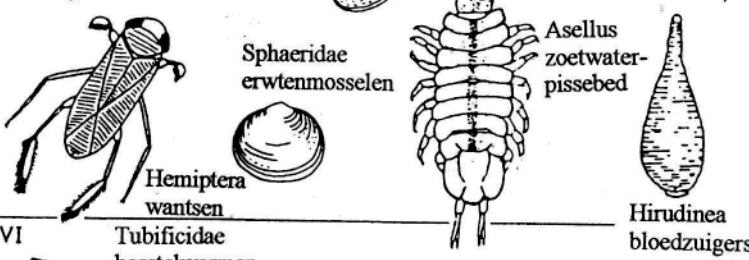

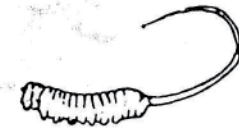
Kolom 2 is enkel belangrijk voor de rijen 1, 2 en 3. Vind je bv. 1 steenvliegengeslacht, dan neem je de onderste rij "1 S.E.".

Kolom 3 geeft tenslotte de biotische index aan. Bovenaan vind je de vakjes 0-1, 2-5, 6-10, ..., hiervoor moet je al je systematische eenheden optellen. Soorten waarvan je slechts 1 exemplaar hebt gevonden, tellen niet mee als systematische eenheid. Heb je in totaal bv. 8 S.E. en is je indicatorsoort een zoetwaterpissebed (*Asellus*) dan bekom je een biotische index 5; een kritieke waterkwaliteit dus.

De methode van de biotische index is goed bruikbaar voor alle snel- en traagstromende beken, riviertjes, stromen, kanalen, enz. Voor stilstaand water is deze methode echter niet van toepassing.

Bron: Bijlage bij De kijker nr. 110, februari 1999

MACRO-INVERTEBRATEN		II	III	IV	V	VI	VII
		Totaal S.E.	0-1	2-5	6-10	11-15	16 +
		BIOTISCHE INDEX					
I	 <p>Plecoptera steenvliegen</p> <p>Ecdyonuridae vlakke eendagsvliegen</p>	>1 S.E.	—	7	8	9	10
		1 S.E.	5	6	7	8	9
II	 <p>Trichoptera kokerjuffer</p>	>1 S.E.	—	6	7	8	9
		1 S.E.	5	5	6	7	8
III	 <p>Ephemeroptera eendagsvliegen</p> <p>Ancylidae kapslakken</p>	>2 S.E.	—	5	6	7	8
		2-1 S.E.	3	4	5	6	7
IV	 <p>Gammaridae zoetwatervlo</p> <p>Aphelocheirus mosselwants</p> <p>Odonata libellen</p> <p>Mollusca weekdieren</p>	1 S.E.	3	4	5	6	7
		"	2	3	4	5	—
V	 <p>Hemiptera wantsen</p> <p>Sphaeridae erwtenmosselen</p> <p>Asellus zoetwater- pissebed</p> <p>Hirudinea bloedzuigers</p>	"	1	2	3	—	—
		"	0	1	1	—	—
VI	 <p>Chironomidae vedermuggen</p> <p>Tubificidae borstelwormen</p>	"	0	1	1	—	—
		"	0	1	1	—	—
VII	 <p>Eristalinae rattenstaarten</p>	"	0	1	1	—	—
		"	0	1	1	—	—

Studie

zoetwatergarnaal	waterwants	steekmuggelarve	waterplo
bron-slakje	watermijt	libelle-larve	kriebelmug-larve
platworm	steen-vliege-larve	kokerjuffer zonder koker	kokerjuffer met koker

PLATYHELMINTHES	: Platwormen	: Genus (=geslacht)
OLIGOCHAETA	: Borstelarme wormen	: Familie
HIRUDINEA	: Bloedzuigers	: Genus
MOLLUSCA	: Weekdieren	: Genus
CRUSTACEA	: Kreeftachtigen	: Familie
PLECOPTERA	: Steenvliegen	: Genus
EPHEMEROPTERA	: Eendagsvliegen	: Genus
TRICHOPTERA	: Kokerjuffers	: Familie
ODONATA	: Libellen	: Genus
MEGALOPTERA	: Slijkvliegen	: Genus
HEMIPTERA	: Wantsen	: Genus
COLEOPTERA	: Kevers	: Familie
DIPTERA	: Muggen en vliegen	: Familie
HYDRACARINA	: Watermijten	: Aanwezigheid

De Chironomus thummi-plumosus groep telt ook voor een afzonderlijke systematische eenheid.

**Steltloperocht Zeeland
zo 02/08/2009 – 17 dlnm
Gids: Luc Van Schoor
Leiding: Rudy Vansevenant
Verslag: Thierry Depauw**

Ja, 't regent goed, en dat tot we ter plaatse aankomen. Nog een paar druppeltjes, dan droog. Een briesje 3-4 uit westelijke richtingen verjaagt de wolken. Dan schijnt volop de zon, heerlijk zomerweer. Inlagen Noord Beveland. Start aan de kijkhut "De Vogelarij". De dijk is bezaaid met brokken Japanse oesterschelpen. Zo komen de meeuwen aan wat lekkers. Stuk laten vallen. Onze eerste steltlopers: Scholeksters, Oeverlopers, Wulp, Regenwulp, Steenlopers. Opkomende tij, ongeveer 14 u. is het hoogwater. De inlagen. Lepelaars, Tafel- en Kuifeenden, Mantelmeeuwen, vooral Kleine -, Zilver- en Kokmeeuwen. Ah! Hoor, flitsen van Baardman, Rietgors, ja, Gele kwikstaarten, ook Witte, Visdief. Verder Oesterput. Kemphaan, Slobeend, Dodaars, Tureluur, Groenpoot, Witgat. hé, een Zomertaling, Watersnip. MAAR, de vedettes zitten op Wijtvliet, Bokkengat. Mooi, mooi, Kleine strandlopers in zomerkleed, ja, ja, ook Strandplevieren, de Kleine plevier, Grutto's, Witgat, Kemphanen. We nemen de dijk van de inlage Keihooft. Ah, derde soort, Bontbekjes, veel Zwarte ruiters – een paar nog in zomerkleed, Berg- en Slobeenden, nog een Zomertaling, Grutto's, Grauwe ganzen ... . Over de Stormvloedkering Neeltje Jans naar de Schelphoek. Ja, overal te zien, we zijn nu al aan 62 Lepelaars (we eindigen over de honderd). Kijk hier mooi, die Regenwulpen - zie je de kort omlaag gebogen snavel, de duidelijke kruinstreep? – Scholeksters, Kleine zilverreigers, Rosse grutto's, Zilverplevier – mooi zomerkleed, Graspiepers, Veldleeuweriken. Maar ja, de dorstigen laven, 't is reeds 13 u. Kerkwerf. Een zonnig terrasje aan de voet van het kleine kerkje. Er wordt gezegd: men kan het onder een loods onderbrengen. Nou, nou, zonder het torentje, hmm!! Eventueel wel, ja goed. De namiddag zullen we besteden aan de Prunjepolder, de Wevers en Flaauwers inlagen. De Krombekken doen het goed vandaag. Ah! Kluten. We zagen vandaag zowel Huis- als Boerenzwaluwen, Kanoeten, Zilverplevieren, Brandganzen. Maar een paar schaarse Groenpootruiters. Grote sternen. Roofvogels? Een paar

Bruine kiekendieven, een Buizerd, een Torenvalkje. We komen net op het ideale moment. Twee uur na hoogwater. Prunjepolder en omgeving. Het Plan Tureluur, de inlagen. 350 ha. Hoogwatervluchtplaats voor duizenden steltlopers. Nu maken we het tegenovergestelde mee. Het water trekt zich terug. De platen komen langzaam terug vrij. Eerst de lange poten. De eerste vlucht. Honderden Rosse grutto's, Wulpen, Regenwulpen. Regelmatig nieuwe groepen boven ons hoofd weg. Voor mij is dat altijd een hoogtepunt geweest, een fantastische ervaring, beleving, het overvliegen van honderden steltlopers van en naar hun foerageergebieden. Machtig schouwspel. Hé, nu de Zilverplevieren, de Bonte strandlopers (de korte pootjes). Het water is al verder terug getrokken. ¾ uur later, de Scholeksters. Honderden! Maar er zitten er nog veel hé. Wie moet wateren, moet eerst drinken. Terras Heerenkeet. Na wat stoelen sprokkelen, schol! Op de terugweg landen we plots op de pechstrook. Vier wagens. Wat is er aan de hand? Isa, de vijfde wagen, is nog voor de Zeelandbrug gestrand. Panne, geen beweging meer. Met GSM en praatpaal ANWB reddingsplan opgezet. Vincent is vrijwilliger (toffe kerel) om terug te rijden, de mensen op te pikken, en de wagen zo mogelijk in een garage achter te laten. De passagiers van Vincent stappen over in de andere wagens. Luc en Rudy, we hebben het al meer gezegd, maar het blijft uit het hart gemeend. Hartelijk dank voor weer eens een schitterende dag. Steltloperdag. 24 soorten + 2 grote stelten, Lepelaar en Kleine zilver. Als dat geen succes is. 78 soorten in het totaal.

**Zuidrand fietst en... zwemt
DOELgericht
za 08/08/2009 – 20 dlnm
Gids: Luc Van Schoor
Leiding: Kris Vos
Verslag: Walter Decoene**

Doel – 21 Doelgerichte trappers zetten zaterdag 08/08 voet aan wal in het met ondergang bedreigde Scheldedorp. Niet voor sightseeing, wel voor zowat 40km fietsen door en genieten van een onvergelykbaar stukje dijk- polderland. Onderweg komen er ook nog slib en water aan te pas. Al bij al, een 'rondje pontje' om u tegen te zeggen ... . Op de boot neemt Kris me discreet in

de arm. 'Of ik een satirisch verslag van de tocht wil schrijven?' Hier is geen ontkomen, vrees ik. Dus zeg ik 'ja'. Maar realiseert lieve Kris zich wel tot wat zo'n 'satirisch verslag' kan leiden. In satire, beste Kris, worden geen pluimen uitgereikt, maar wordt er bij tijd en wijl met mensen en dingen gelachen, ja zelfs de draak gestoken. Als lezer(es) ben je dus van nu af gewaarschuwd ... . Nog voor we één meter hebben gefietst, steekt gids Luc een lijkrede af voor het dorp dat weldra kopje onder gaat voor de snode plannen van de Antwerpse havenlobby. De einder oogt op dat moment even duister als de toekomst van Doel, maar goed en wel vanonder de eeuwigdurende rookpluimen van dat andere Doel breekt het zwerk open en toont vrouw zon zich geregeld. De ijverigsten uit het gezelschap hebben zich dan al kunnen optrekken aan de Slechtvalk die tegen een van de koeltorens huist. Tot schijntens toe, pruimen! We hebben het niet direct getroffen, die eerste kilometers. Er blaast een fikse wind en aldaar worden de mindere benen eraf gereden. Gelukkig volgt snel een eerste hergroepering. Bij een (volgens Luc) 'verlaten' boomgaard ontspint zich een rooftocht zonder weerga. Tot schijntens toe worden pruimen van de boom gehaald. Luc en Kris hebben hier 2 weken eerder al het stichtend voorbeeld gegeven en de confituur staat intussen al bij Sonja in de schapraai! Onderweg stoten we geregeld op het bordje 'Ontpolderen. Nee!'. Dit gaat zodanig op de zenuwen van onze gids inwerken dat hij zich laat uitbollen en een vermanende vinger opsteekt naar DEME-bigbos Declodt. Die betreft hier, tussen de dijken en de waibomen, een nederig stulpje. Inderdaad Luc, hoe durft zo'n moddertycoon samen-spannen met de boertjes die hier hun magere poldergrond verdedigen! 'Overall natuur-

gebied!', dat moet toch onze leus zijn, he! Vanuit de vogelhut speuren we de weidse horizon van het Verdrongen Land en

de Selenapolder af en noteren 9 Bruine kiekendieven, kluten en Gele kwikstaarten. In Emmadorp doet, ondanks het pruimenmisbruik, een lichte honger zich voelen. We duiken een doening binnen die spijs en drank verschaft aan vermoeide reizigers. Vrijwel de hele meute bestelt tomatensoep, daarbij rekenend op de balletjes. Nou moe, tussen de ballen valt er nauwelijks soep te bespeuren! Gesterkt begeven we ons een steenworp te voet in het Verdronken Land. Greet en Raymond, twee showartiesten van het zuiverste water, duiken meteen de slikken in voor een antireuma behandeling en slaan tegelijk een modderfiguur. Terug op de dijk is, met wat spuit- en plakwerk, de achterband van ene Jack hersteld. Op richting Paal, dus. Volgens onze onvolprezen gids 'het verste punt van de tocht'. Forget it! Eens zo ver doet hij er nog een kilometertje of twee bovenop. Bij laagwater genieten we nog van zonnige beelden met o.a. 2 Lepelaars en de 'zip-zip-zip' van 2 Graszangers. Fiets moe? Gooi 'm onder een hooiwagen! Dan maar terug richting België. Met eerst Graauw, een van de vele dorpen die Hulst rijk is en woonplaats van nogal wat keurige Kezen. In Nieuw Namen –over het Oude heeft zich ooit een stormvloed ontfermd!- houden we halt bij de Vlaamse Kreek. Daar ontrolt zich een pallieteriaans schouwspel. De reeds genoemde Greet gaat (niet eens ontkleed) te water en maakt rustig zwemmend een ommetje. Kwestie van 'en passant' wat amfibieën te spotten, zeker? Als een BV zo iets doet, staat het de volgende dag in de boekskes. Binnen deze groep heet dat 'natuurverkenning'... . Iets verderop... een nieuw fenomeen. Annie, tot dan toe aldoor flink meefietsend, zondert zich af in de achterste gelederen. Bij het naderen van een onschuldige hooiwagen gooit voornoemde Annie haar rijdier onder de wielen van de niets vermoedende agrariër. Is ze het fietsen moe, of hoopt ze via de verzekering ander gerij op de kop te tikken? Dat is dan pech. Zonder pardon rijdt de boer gezapig verder. Wij van onze kant zitten tegen een paraplu achterwiel aan te kijken. Het type fiets dat je inhuurt om een Vlaamse Kermis op te leuken. Na nog een baanlang leeggelopen villa's keren we tenslotte terug in Doel. Net op tijd voor de boot van 17h die ons met opspattende schuim terug naar de rechteroever voert. In 'de IJsvogel' heeft Kris zich, samen met andere Natuurdames, afgepeesd

om ons een smakelijke boel barbecue te serveren. Gelukkig houden de steekbeesten zich nogal gedeisd, zodat dit fiets-, zwem- en eetfestijn niet eindigt in hopeloos scharren en krabben ... .

Het Ter Rivierenhof te Deurne: Oeps ... verkeerd ingeschat!

zo 09/08/2009 – 12 dlnm

Gids en leiding: Fons Waeterschoot

Verslag: Hugo Waeterschoot

Het Rivierenhof op een zondagmorgen? Dat wordt een wandeling in een park met brede lanen en voetbalvelden, fluitende arbiters en vooral veel honden.

Ondanks mijn vooringenomenheid trok ik er naartoe, iets wat ik me helemaal niet beklagd heb, integendeel. Fons startte meteen in "overdrive" door ons een aantal opgezette dieren te laten zien die in het park voorkwamen. Wat heeft een Muskusrat een ongelooflijk zachte pels zeg. Ook de excursie zelf was één van verrassingen: vele bijzondere boomsoorten (moerascipressen, Metasequoias, ...) maar vooral veel planten van de waterkant. Kleine en Grote lisdodde, Veen en Adderwortel, Grote egelskop, Grote ratelaar, en massa's Kattestaart als de meest typische. Het leek soms wel een paars tapijt. Uit mijn ver verleden herinner ik nog wel "een stinkend Groot Schijn", maar wat ik nu zag was toch wel een grote metamorfose: een zuiver Schijn, een park dat in de beekvallei deels beheerd wordt als een moerasgebied, vijvers waarin voornen aan de oppervlakte zwemmen en je zwanemossels en

schildermossels tegenkomt, deels ingericht als wandelgebied... een voorbeeld van natuurontwikkeling. Nu alles is zeker nog niet in orde hoor. Een aantal vijvers vertoonden duidelijke signalen van eutrofiëring door de te hoge bladinvall... maar de goede richting is duidelijk ingezet. Het Rivierehof heeft vanaf nu een duidelijk stapje naar voren gezet op mijn lijstje en Fons heeft ons daar met zijn typische fijne educatieve stijl met aandacht voor natuur en historie, ten volle van laten genieten. Nu nog wat meer mensen 's morgens uit hun bed krijgen voor deze tocht. Het was echt een missertje om hiervoor niet wat vroeger uit de veren te kruijen. En "by the way" de enige voetbal die we tegengekomen zijn was een grote Reuzebovist.

Wandeling voor grootouders en kleinkinderen in Klein-Zwitserland

zo 16/08/2009 – 31 dlnm

Gids: Karen Uyt den houwen

Leiding: Lucy de Nave

Verslag: volwassenen: Yves Joris

kinderen: Thomas (9) en Marjolein (7) Daniëls

Verslag volwassenen:

Onze gids van dienst was Karen Uyt den houwen. Van het begin had zij de aandacht van de allerkleinsten onder het eenendertigkoppige publiek: of ze tijdens de wandeling mee wilden zoeken om haar prent van het wild konijn met natuurobjecten te versieren ... . Ja, dat beloofden ze graag. Onder de monumentale 'tienarmige' kraakwilg bracht de gids het sprookje van het brandnetelelfje: de rupsen van de Dagpauwoog lusten de netel rauw en wie genoteld wordt kan met zijn pijnen naar de Hondsdraf, zo leerde het elfje en het werd ook gedemonstreerd. Hoe een insect de wereld bekijkt dat leerden de kinderen met multifacet-lensjes. Vlierbessen konden de kinderen proeven middels vlierbonbons want de besjes kunnen soms giftig zijn en daar moeten we voorzichtig mee zijn, maar de vogels (Houtduif e.a.) die lusten er hun bekje van vol. Dat het voor de jongeren niet makkelijk was om hun eigen opgeraapte stok blindelings te herkennen als die achter de rug werd doorgegeven bleek tot verbazing en hilariteit bij de ouderen ... . Hoe vindt een vogel zijn partner? Door te fluiten: iedereen kreeg een kaartje

met een vogelroep en fluiten maar, jong en oud, het was amusement troef. Op de speelweide aan het berkenbos was er een quiz tussen de grootouders en de kinderen over het grootste wilde zoogdier in dit natuurgebied. De kinderen wonnen nipt ... . Is het wild konijn (*Oryctolagus cuniculus*) een knaagdier? Houdt het een winterslaap? Is het mannetje een trommelaar of rammelaar? Drinkt het konijn? ... Zoek het zelf even op; alleen dit wil ik de lezer wel verklappen nl. dat een konijn niet zweet langs de neus maar langs zijn oren. Men is nooit te jong of te oud om nog bij te leren. Een gewillige Distelvlinder kwam onderweg 'poseren': rustig bekijken en het loupepotje was dus overbodig. Wist je dat op het kijkpunt op Klein-Zwitserland de kathedraal van Antwerpen te zien is, even goed kijken ... . De Hazelaar (*Corylus avelana*) heeft zijn noten reeds afgeworpen, uit een doosje konden we eens meeprouwen, ook al waren het wel gecultiveerde hazelnoten, die zijn dikker en voller. Dagvlinders maar vooral motten kunnen mekaar ruiken wel drie voetbalvelden ver ..., kinderen en volwassenen konden hun schamel - vergeleken met de dierenwereld toch - reukorgaan ter plekke uittesten: raad eens wat er in je stoffen zakje zit ... rook je de ui? de lavendel? Knap gedaan Karen, voor herhaling vatbaar, dit festijn voor de zintuigen. Oja, en het kadertje met het wilde konijn dat raakte af ook, versierd met akkerdistelpluis, boerenwormkruidbloempjes, vlierbesjes ....

Verslag kinderen:

Op zondag 16 augustus gingen we met onze oma en opa wandelen op Klein-Zwitserland. Karen was onze gids. Het begon al goed: Marjolein prikte zich aan een Brandnetel en toen hebben we geleerd dat als je Hondsdraf over je brandnetelwondje wrijft dat het dan over is. Karen heeft ook een leuk verhaal verteld over het brandnetelelfje en het hondsdrafelfje. Daarna hebben we geleerd over insectenogen. We mochten

allemaal door een insecten oog kijken. Je zag alles in stukjes! Dan hebben we geleerd dat je van Vlierbessen confituur en snoepjes kan maken en we mochten van Karen zo'n snoepje proeven. Daarna hebben we over vlinders geleerd. We moesten een stok pakken en eraan voelen, daarna moesten we op een rij staan en aan al de stokken voelen en als het de jouwe niet was, moest je hem doorgeven. Dat was niet zo gemakkelijk. Zo moeten vlinders ook aftasten. Die hebben het dus ook niet gemakkelijk. Toen hebben we geleerd over vogels. We hebben geleerd waarom vogels in de lente zingen. Ze zingen om een wijfje te lokken en om te zeggen: 'Dit is mijn territorium!'. We kregen ook een papiertje met een vogel en een vogelgeluid. Van elke vogel waren er 2 of 3. Dat vogelgeluid moesten we luidop zeggen en zo bij dezelfde vogel uitkomen. Dan hebben we een konijnenquiz gedaan. De kinderen wonnen tegen de volwassen met één puntje verschil. Dan kwamen we kapotte slakkenhuisjes tegen die door de Lijsters kapotgemaakt waren. Zo kunnen ze de slak die zich in het huis verstopt heeft opeten. We hebben van Karen geleerd dat een slak een tong als een rasp heeft. We mochten aan een rasp voelen en dat voelde heel ruw aan. Toen zijn we naar een uitzichtplaats gewandeld en toen zagen we de kathedraal van Antwerpen. Daar kregen we een hazelnoot en leerden we over de Hazelaar. Daarna hebben we geleerd dat de nachtvlinder tien voetbalvelden ver kan ruiken. We kregen allemaal een zakje met iets geurigs erin en we moesten raden wat er in zat door eraan te ruiken. Als laatste hebben we over de Hazelworm geleerd. Als een vogel de achterkant van de staart opeet kan de Hazelworm nog leven en dan groeit er een nieuw stuk aan. Altijd nadat we iets hadden geleerd moesten we op een getekend konijn iets plakken wat we in de natuur vonden (bv. stokjes en blaadjes).

**Wandeling in de
Kalmthoutse Heide
za 22/08/2009 - 16 dlnm
Gids: Rudy Vansevenant
Leiding: Hilde Vangrunderbeek
Verslag: Rina Vredendregt**

De wandeling begon bij het natuureducatief centrum (NEC) De Vroente; waar Rudy ons een algemene inleiding gaf. Wij stonden even stil bij een vernuftig systeem om het grondwaterpeil

te meten. Een cilindervormige vlotter rust op het wateroppervlak. Deze wordt in een doorzichtige buis naar boven gestuwd of zakt naarmate het waterpeil ondergronds stijgt of daalt. Zo kan met het grondwaterpeil op de buis aflezen. Dit staat momenteel verontrustend laag, wat ongunstig is voor de heide. Ook minder gunstig is de schade die dit jaar overal wordt aangericht door het Heidehaantje. De larven zuigen het voedsel weg uit de groene heideblaadjes, en de plant verdort. Ditmaal dus geen aaneengesloten purperen pracht, maar hier en daar wat frisse planten tussen vale bruine struiken. We volgden de gele wandeling, "wandelpad bos", op de mooie wandelkaart "Grenspark De Zoom - Kalmthoutse Heide". Deze loopt door het Gemeentebos, destijds (1953) aangeplant door de gemeente Kalmthout, naar de geplogenheden van die tijd, een eenvormig bos van Corsicaanse den. Thans wordt ernaar gestreefd het bos uit te dunnen. Op de open plekken van een veel ijler bos komt spontaan de heide terug. Maar ook het Pijpenstrootje - grote zoden, bloeiwijze met paarse helmknoppen - verovert het terrein, en vormt een bedreiging voor de heide. We betreden enkele vochtige gebiedjes, relicten van vennen. Hier treffen we massaal de Kleine zonnedaauw aan, te herkennen aan het langwerpige blad. De haren met druppels zijn in staat insecten te verteren. Op die manier raakt het nietige plantje aan nitraten. Ook een paar exemplaren van de zeer zeldzame Moeraswolfsklauw kruipen over de bodem, met één of twee vruchtbare stengels, dragers van de sprorangien. Het volledig uitgedroogde Veenmos levert wel een overtuigend bewijs van de uitzonderlijke droogte op een plek die normaal onder water staat. Intussen wandelen we in min of meer open terrein met verspreide dennen en berkenboompje. Hier vliegen Kuifmezen en Boomkruipers rond. Er wordt een Grote bonte specht, en zelfs een Kleine bonte specht waargenomen? De Groene specht laat zich af en toe horen. We letten verder ook op de flora. De Witte snavelbies en de Bruine snavelbies komen hier veelvuldig voor. Op de kleuraanduiding kan het niet volledig vertrouwen, want de aanvankelijk Witte snavelbies is later bruinachtig verkleurd. Collins, de gids bij uitstek voor grassen, zeggen, russen enz. verwoordt het onderscheid als volgt. Witte snavelbies (na algemene beschrijving): "het bovenste

steunblaadje is even lang als, of een beetje langer dan de bloeiwijze." Bruine snavelbies (na algemene beschrijving): "het bovenste steunblaadje is veel langer dan de bloeiwijze." Het warme zonnige weer dat we troffen was gunstig voor de waarneming van vlinders en libellen. Zo zagen we o. m. het Lantaarntje (lichtblauwe ring laatste segment donker lijf), de Watersnuffel, en ook een Lantaarnvrouwtje, door Hilde kundig gevangen in een kijktotje. Typisch voor de heide is (hoe kan het ook anders) de Heivlinder, die met dichtgevouwen vleugels in het zand zit of ligt, en door zijn schutkleur nauwelijks opvalt. We zagen ook een mooie Citroenvlinder. Ergens op een betonnen paaltje zat een vogel, net iets te ver voor duidelijke waarneming met de verrekijker. Was het een Roodborsttapuit? Nee, want te bleek, en een oogstreep. Was het een Paapje? Ja, hoera! Maar nee, dit is hier toch niet zijn biotoop. Was het dan een tapuit? Ja, want die witte stuit, onmiskenbaar. Een aangename verrassing tegen het einde van de wandeling (omgeving van Ganzenven) was de ontdekking dat de Klokjesgentiaan het zo goed doet. We vonden zeker tientallen exemplaren van deze mooie en zeldzaam geworden bloem. Bij de Vroente namen we afscheid van elkaar. Rudy en Hilde, hartelijk bedankt voor deze leerzame tocht.

Vleermuizenavond za 29/08/2009 - 20 dlnm Gids/Leiding: Hugo Waeterschoot Verslag: Tuur Wuyts

Eind augustus zet Natuurpunt de vleermuizen in de kijker en onze afdeling pikt daarop in met een activiteit. Hugo gaf in het lokaal De IJsvogel een knappe en powerpoint-presentatie over deze boeiende maar ook geheimzinnige zoogdiergroep. Allerlei wetenswaardigheden werden verteld en ook filmfragmenten o.a. over de lichaamsbouw, voedsel, voortplanting, vlucht enz. werden getoond. Ook exotische soorten kwamen aan bod en werden kort besproken. Wist U dat ¼ van de zoogdieren vleermuizen/-honden zijn? Wereldwijd zijn er ongeveer 1.150! Eens de schemering begon gingen we, voorzien van een bat-dedector naar buiten. De Dwergvleermuis (de algemeenste soort !!) liet zich zien en ook horen via de bat-dedector. Een korte wandeling op het terrein, op de brug en in de bomvrije

gang gaf Snorvleermuis, Watervleermuis, Franjestaart (geluid), Baardvleermuis (in bomvrije gang hangend in een schacht) en Rosse vleermuis. Tenslotte kwamen we op het loskadeplein waar we konden genieten van een mooie, windstille avondhemel. Hier echter geen vleermuizen te bekennen. Maar de verrassing kwam van de Bosuil waarvan de bekende roep herhaaldelijk tot ons doordrong. Met deze sfeervolle geluiden beëindigden we deze boeiende avond. Bedankt Hugo!

Steltlopers in onze provincie zo 30/08/2009 - 12 dlnm Gids: Luc Van Schoor Leiding: Wim Vandeweyer Verslag: Jeanine De Greef

Dank zij Luc en Wim hadden we weer een prachtige morgen. We waren maar met 12 personen, maar het was niet ver rijden. Het was 's morgens nog wel fris, maar dat warmde wel vlug op met een zonnig weertje. Onze eerste stop was Doel, daar zagen we al een Lepelaar die dubbel geringd was. En kijk daar op het Paardenschor en de slikken langs de Schelde. Rosse grutto's, zeker 90 Kluten, 100 Wulpen en verschillende soorten eenden. Er was daar heel wat te zien, te veel om op te noemen. Natuurgebied "Doelpolder Noord & Brakke Kreek": Dodaarsjes staken eventjes hun kopje boven, Wintertaling, jonge Futen met hun gestreept pyjama, Wulpen en zeker 30 Lepelaars. Dan een beetje verder rijden om weer wat van alles waar te nemen. Natuurgebied De Putten: 3 Blauwe reigers, Bosruiter, Groenpootruiter, Bruine kiekendief en een Kraai die een Torenavalk aan het pesten was. We maakten ookeen wandeling langs Drijdyck met Lepelaars, Aalscholvers, Kleine zilverreigers, en 3 Buizerds in de lucht. Als afsluiter bezochten we nog de Verrebroekse plassen waar o. a. Witte kwik, verschillende Kleine Zilverreigers, Lepelaars, Witgatje, Oeverloper in de kijker kwamen. Er was echt veel te zien. De thuisblijvers hadden weer ongelijk. Bedankt Luc en Wim.

Hoge Venen: Het Bergerven te Elzenborn en de pingo venen van Malchamps Spa zo 06/09/2009 - 16 dlnm Gids/leiding: Hugo Waeterschoot Verslag: Hugo Waeterschoot

Heel de vrijdag en zaterdag voor de excursie druide en regende het soms zelfs pijpenstelen. Hmm... dit voorspelde andermaal niet veel goeds voor de tocht naar de Hoge Venen. Ditmaal trokken we naar Spa Malchamps een wat vergeten maar daarom niet minder mooi deel van de Hoge Venen. Dit gebied vormt bovendien het brongebied van de Barisart en Henrietta bronnen voor de waters van Spa ..., water genoeg dus. Maar nee, niets was minder waar, het werd een fijne zelfs warme en droge zondag; de weergoden waren ons echt goed gezind! En dit kwam goed van pas want de Venen van Malchamps, die in tegenstelling tot vele andere veengebieden echt en uitsluitend als reservaat beheerd worden, lieten zich echt van hun beste kant zien. Het door de ijstijd getekende landschap vol kleine en grote pingo's, toverde een weelde van hoogveenflora tevoorschijn. Het begon reeds aan de rand van het bos. Naast de bijna obligate Rijsbes (een echte ijstijdrelict van de bosbesfamilie maar grotere struiken vormende met zijn grijsgroene leerachtige bladeren met omgekrulde rand) lag een ven vol Waterdrieblad gevolgd door hoogveen getooid met massa's Veenbes en mooie plukken Lavendelheide. Tussendoor stond er heel wat Ronde Zonnedaauw en op plaatsen met kwelwater, wat in pingo-landschappen veel voorkomt, heel wat Beenbreek. De uitgebloeide bloemtrossen van deze laatste sierden de pingoranden met hun felrose zaadstengels, een ietwat onwezenlijk maar mooie en kleurrijke vertoning. Herfstspinnen waren er natuurlijk alom en hun web kwam fatastisch tot hun recht in de met parels gevulde ochtenddauw. Minder gekend maar daarom niet minder specifiek voor de Hoge Venen waren de talrijke rupsen van de Veelvraat. Als een kleine maar donzige pink dik, ongelijk geelzwart gestreepte rups lagen ze daar te kronkelen op het Veenmos. Vogels blijven er af door de kleur die voor gevaar waarschuwt en de irritatie veroorzaakt door de haren. Deze nachtvlinder heeft zijn naam niet gestolen door de

ware ravage die hij kan aanrichten in de Heidegebieden. Plots kwam een Boomvalk over gedoken die zich typisch masculien postuleerde op de grootste dode Vliegden van het domein hierbij een "statement" makende omtrent zijn koninkrijk. Op het pad langsheen de weg van Spa naar Francorchamps stonden in het dichte struikgewas heel wat Hazelaars die in deze periode duidelijk de Notenkraaker aantrekken. Slechts enkelen kregen een glimp te zien van deze mooie kraaiachtige, maar hun onmiskenbaar geluid, lieten ze des te meer horen. Wat we eigenlijk reeds wisten werd eens te meer bevestigd. Dit stuk Hoogveen is waarschijnlijk het puurste en meest oorspronkelijke overblijfsel van onze Hoge Venen. Ik droom nog steeds van Lavendel... , neen niet de blaadjes maar de heide.

Steltloperstocht Zeeland za 12/09/2009 Leiding: Koen Leysen Verslag: Bart Moons

Naar aanleiding van de Steltloperscensus die plaatsvond eind augustus, begin september in De IJsvogel, trokken we naar het Nederlandse Zeeland. Oorspronkelijk zou dit een bustrip zijn, maar vanwege het lage aantal inschrijvingen werd besloten om kostendelend met de auto te rijden. Koen Leysen – lesgever Natuurpuntstudie – had's ochtends nog de hoogwaterstanden geraadpleegd en besloot om de oorspronkelijke planning om te keren en eerst naar Schouwen te rijden. Vermits het op dat moment hoogwater zou zijn in de Oosterschelde, zouden veel steltlopers de hoogwatervluchtplaatsen (hvp's) opzoeken. Via de Zeelandbrug reden we naar Schouwen Duivenland. Onze eerste stop was Flauwers en Wevers (inlagen Prunje Polder Noord en Zuid); ook de buurt van café Herenkeet. Koen's beslissing was een goede: door onze telescopen en verrekijkers genoten we van een weelde aan steltlopers en andere waadvogels. We noteerden: 26 Lepelaars, Rosse grutto's, Bontbekplevier, Kluten, Wulp, Kanoeten, Steenlopers, 2 Groenpootruiters, Scholekster, Zilverplevier (waarvan een exemplaar in prachtig zomerkleed), een overvliegende Zwarte ruiter, Oeverloper, 1 Drieteenstrandloper. We konden onze kennis na de cursus dus meteen toetsen. Naast steltlopers zagen we ook Bergeenden, Wintertalingen, enkele

Knobbelzwanen, Meerkoeten, een foeragerenden Gele kwik, 4 Tapuiten, Graspiepers, 3 biddende Torenvalken, een Grote stern in vlucht, 1 Kleine zilverreiger. Via de stormvloedkerings (Neeltje Jans) reden we tegen de middag naar het pittoreske Zeeuws dorpje Kampenland (Noord Beveland). Een gezellig terrasje bij 'De Griek' werd onze stek om de boterhammen te verorberen en slurpten we van een heerlijke soep van de dag. Genietend in het zonnetje keken we omhoog en zagen een groep van 13 Lepelaars overvliegen.

In de namiddag bezochten we een aantal interessante vogelgebieden van Noord Beveland. Vlakbij Colijnsplaat klommen we aan de vogelkijkhut de dijk over. Op de slikken van de Oosterschelde zagen we enkele Stormmeeuwen, Wulpen, Tureluren, 13 Lepelaars, 2 Grote sterns, Smienten, Grutto's, Rosse grutto's, Zwarte ruiter, en een biddende Torenvalk.

Iets verder, aan de Wanteskuip inlaag ging ons steltlopersfestival verder: enkele Watersnippen, wat Kemphanen, Kievitten. Verder een Zomertaling, Brandganzen, 14 Lepelaars. Enkele Putters vlogen rond en ook roofvogels lieten zich mooi bewonderen: 2 Bruine kiekendieven, een Buizerd en enkele Torenvalken.

Iets verder rijden tot aan de inlaag Keihoogte. Hier staat een prachtige vogelkijkhut van waaruit je ongestoord kan genieten van de watervogels en waadvogels: Kemphaan, Grutto, Bergeend, Zwarte ruiter, 2 Grote mantelmeeuw, 1 Kleine mantelmeeuw, 2 Stormmeeuwen, Wintertaling. Vlakbij de hut merkten we in de struiken 3 Paapjes en vlogen Witte kwikstaarten, Putters en Kneus rond.

Een laatste bezoek brachten we aan het Bokkegat, iets meer inlands gelegen. Als apotheose voor een uitzonderlijke steltloperstrip determineerden we daar: 3 Kleine strandlopers, Bontbekplevieren en 1 Bonte strandloper. Een Gele kwik en een Tapuit wuifden ons nog uit.

Het was een fantastische dag geweest die ons dankzij Koen's beslissing om de vooropgestelde planning om te draaien maar liefst 70 vogelsoorten had opgeleverd; waarvan 19 soorten steltlopers. Wat we helaas niet zagen was de Kroepoek. Dit is volgens Koen de Chinese tegenhanger van onze koekoek!

Vogeltrek aan de Vlaamse Oostkust, zo 27/09/2009 - 7 dlnm Gids: Wim Roelant Leiding: André De Mul Verslag: Kris Vos

Ons groepje is maar klein wanneer we zondagmorgen verzamelen aan het Steytelinck in Wilrijk. Met twee auto's en onder de leiding van André en Wim rijden we richting kust. Op de snelweg naar Knokke hebben we geluk dat Wim een alerte chauffeur is die tijdig weet te stoppen wanneer Rudy plots moet remmen als er een rood licht opdoemt uit de dikke mist. Aan de kust schijnt echter al de zon en we stappen meteen naar 'de Baai van Heist' waar we op zoek gaan naar zangvogeltjes in de bosjes. Buiten een Roodborstje en enkele Zanglijsters op trek is er vooralsnog niet veel waar te nemen. Sinds 1980, toen het strand hier

aanzienlijk verbreed werd ontwikkelden zich op de strandvlakte door slibafzetting kleiige slikjes en zandige strandduintjes. De zeekraal kleurt mooi rood deze tijd van het jaar en we genieten van het veelkleurige, kleine slikken-en-schorrenlandschap.

(http://www.natuurpunt.be/nl/biodiversiteit/e-natuur-sternen-in-zicht/vlaams-natuurreservaat-baai-van-heist_803.aspx)

Terwijl we op het strand zelf naar steltlopers speuren horen en zien we graspiepers die hier in het natuurgebiedje komen rusten tijdens hun tocht naar het zuiden. Op de westdam zien we Steenloper-tjes. Er fladderen nog veel Luzernevlinders rond. Verder zien we o.a. verschillende soorten meeuwen en Scholeksters, Aalscholvers, Tapuiten en Kneus. Vervolgens stappen we via een mooie voetgangersbrug naar de 'Haag van Heist' ofte 'Sashul' en de 'vroegere Kleiputten', aan de overkant van de drukke Kustweg.

(<http://www.dekustkijktverder.be/Natuurlijk-Heist.37.0.html?&L=0>)

Alles staat echter heel droog zodat ook hier onze waarnemingen meer gericht zijn op zangertjes: Cetti's Zanger, Tsjiftjaf, Heggemus, Zanglijster, Putter, Kneu en Witte Kwik. Ondertussen vliegen er zestien Lepelaars voorbij, dat is een mooi moment! Vlak voor de middag belanden we in de Uitkerkse Polder. Het is één van onze laatste open ruimtes aan de Vlaamse Kust, een unieke natuurpracht die bovenal rust uitstraalt. Hier vinden we nog wat plasjes waar een groep Smienten rondzwemt, meteen de eersten die we zien dit jaar. Op een akker lopen een zestal Patrijzen. Na een leuke middagpauze in het bezoekerscentrum en een tip van de plaatselijke gids gaan we op zoek naar de eerste Velduil die gesignaleerd is. Het is heerlijk kuieren in de zon daar in de polder, maar de uil die hebben we niet gezien. (www.uitkerkse-polder.be)

De Fonteintjes in Zeebrugge-Blankenberghe is het laatste natuurgebied dat we aandoen. Tussen de kustbaan en het strand bevindt zich een reeks duinplassen, afgewisseld met duinstruweel en duinrietlanden. Het zijn natuurlijke laagtes die gevuld worden met zoet water dat opborrelt uit een zoetwaterbel die onder de duinen zit. (http://www.studiokontrast.com/nr/05_fontein.html) Orchideeën zijn er niet deze tijd van het jaar maar Tuur toont ons een 'Dubbelkelk'. En dan komt die ene zeldzaamheid die Wim ons in de aankondiging van rAntGroen beloofd heeft. Vogelaars ter plekke vertellen ons dat er hier een Roze Spreeuw sinds enkele dagen rondhangt. Wij krijgen hem te zien als een bleke juveniele Spreeuw in een grote groep gewone Spreeuwen. De juiste differentiële diagnose laten we aan de kenners over. Onze dag kan niet meer stuk. Met nog een mooie strandwandeling en het intussen ingeburgerde terrasje achteraf sluiten we dit dagje natuurbeleven af. De mooie zomerdag hebben we cadoo gekregen; dat deze dag zo geslaagd was danken we aan Wim en André. Bedankt mannen.

**Hertenbronsweekend
vr 9 t/m zo 11/10/2009**

**Gids: Jorn Van Den Bogaert
Leiding: Wim Roelant
Verslag: Kris Vos**

Op stap gaan met Wim en zijn Beverpatrouille en met Jorn als sporenzoeker, dat was een belevenis! Een weekeinde doorbrengen met toffe natuurliefhebbers, teambuilding, sporenzoeken, fluisteren en gluren naar herten en everzwijnen in de vroege ochtenduren en 's avonds nostalgie naar de jaren zestig. Overdag genieten van de herfstkleuren en beverburchten ontdekken...we've got it all in Filly! Foto's zeggen meer dan woorden, dus kijk even op:

<http://www.zuidrand.be/newsite/script/f.php?art=foto2009>

Proficiat Wim en Jorn voor dit heel gevarieerd prachtweekeinde. Bedankt!

**Het Noordelijk Eiland te Wintam
zo 18/10/2009 - 20 dlnm**

**Gids: Tuur Wuyts
Leiding: Wim Vandeweyer
Verslag: Stephan Gilon**

Zondagochtend vroeg uit de veren ... om ja, nog meer veren te zien ... op de vogeltrektocht in het Noordelijk Eiland te Wintam, één van de beste vogelgebieden in onze contreien bij uitstek ... en dit op een frisse, maar zonnige dag. Een aantal deelnemers verzamelde op de Bist in Wilrijk ... een ander deel dan weer iets nader bij de bestemming, zoals ik en Henri. Eens iedereen verzameld was, vertrokken we gepakt en gezakt met ons vogelobservatiemateriaal onder leiding van onze gidsen Wim Vandeweyer en Tuur Wuyts. Ter hoogte van het Tolhuis in Schelle namen we eerst de overzetboot, met gepaste naam: "Heen en weer", richting Wintam gele-

gen aan de linkeroever van de Schelde. Het Noordelijk Eiland is een prachtig natuurgebied tussen Rupel, Schelde en het Zeekanaal. Op de veerboot spotten we meteen al de eerste waadvogel: de Blauwe reiger, rustend op de oever. Hij is bijna zo groot als een Ooievaar, is grijs met lange nek, heeft een lange spitse

snavel en een witte buikzijde. Eens voet aan wal, wandelden we naar de eerste kijkhut.

Vanuit deze kijkhut zagen we 3 Watersnippen: waadvogels met een bruine bovenzijde en daarin zwarte en gele lengtestrepen, een kop overdwars getekend met lange rechte snavel, borst en hals bruingestreept en een witte onderzijde. Dobberend op het water een paar Nijlganzen: een exoot met roodroze snavel en bruine vlek rond het oog; de zwart-witte Bergeenden met rode snavel; de alom bekende Wilde eend met het typisch groen kopje bij het mannetje, enkele opvallende Slobeenden met grote spatelvormige snavel, verder ook nog de Wintertaling: een kleine inheemse grondeend met bruine kop met een groene band. Tot zover de waterdobbelaars, overvliegend zagen we nog Canadese ganzen in een wijde V. In een volgende kijkhut vonden we vrijwel dezelfde soorten terug. Tijdens het wandelen werden er nog een aantal vogelsoorten opgemerkt waaronder een Slechtvalk, de grootste onder de valken trouwens, bovenop een hoge elektriciteitsmast. Een Kievit met een leuk kuifje hebben we eveneens gezien ter hoogte van de

oever bij de eerste waterpoel en ook nog eens één bij de derde en één bij de laatste waterpoel, die we tegenkwamen. Bij die laatste poel hebben we eveneens een Spreeuw zien voorbij vliegen. De Kleine mantelmeeuwen met witte kop en gele snavel, waren ook aanwezig bij de derde put, lekker drijvend op het water. Tot slot hebben we op onze tocht nog volgende soorten gespot nl. een Roodborsttapuit, een Fuut, een Bonte strandloper, een Buizerd en een Kokmeeuw. Tot mijn groot spijt hebben we echter de IJsvogel niet teruggevonden, die hier ook wel vertoeft. Na de stevige wandeling was het tijd om huiswaarts te keren, benieuwd naar de uitslag van het referendum over de Oosterweelverbinding. Enkele gingen nog de innerlijke mens versterken met drankjes in het Tolhuis. Het was zoals altijd zeer boeiend en leerrijk, en voor herhaling vatbaar en dit niet alleen voor de vogelliefhebber.

Herfstwandeling: Meerdaalwoud te Nethen en St. Joris Weert
zo 25/10/2009 - 28 dlnm
Gidsen: Fons Waeterschoot
Lucy de Nave
Verslag: Tuur Wuyts

Een beproefd recept van Fons Waeterschoot voor een halve dagtocht wat verder van huis: in de late voormiddag vertrekken, naar een café rijden, daar eten en dan op pad. Zo ook nu. Letterlijk eten "In de Rapte" (dorpscafé in St. Joris Weert) en dan net over de taalgrens naar het dorpje Nethen. Eerst langs het domein Zeebrouck en vervolgens langs een ander domein, het landgoed Savenel. Dit domein is gans ommuurd waarop en waarvoor merkwaardige bloemplanten, varens en mossen staan. O.a. Tuinbingelkruid, Rankende duivenkervel, Bermooievaarsbek, Eikvaren e.a. Aan de overzijde weer een ander landgoed waar in een grasberm Geschubde inktzam en Stinkparasolzwam (metaalgeur!) groeien. Aan de zijkant van Savenel vonden we op de weg een vrij grote spin met geel achterlijf met een donkerbruine tekening op. Niemand van de groep had deze spinnensoort ooit gezien. Achteraf, na speurwerk op Internet bleek het de Marmerspin (*Araneus marmoreus*) – vorm *pyramidatus* te zijn. Op een grazige helling van een parkachtig deel

van het domein konden twee reën geruime tijd geobserveerd worden! Langs een stille landweg met reuzenpaardenstaart in de berm wandelden we het bos in herfststooi in. Vroeger behoorde dit bos aan de familie Arenberg. In '14-'18 werd dit bos grotendeels gekapt zodat de leeftijd nu eigenlijk niet zo oud is. Her en der vonden we paddenstoelen, nu was het de beurt aan Lucy om een en ander op naam te brengen er over te vertellen. Ziehier een (onvolledig) lijstje met soorten: Geel-witte russula, Botercollybia, Roodsteelfluweelboleet, Heksenschermpje (*Mycena rosea*) een bijzonder fraaie rozeachtige paddenstoel, de haast doorschijnend witte Porseleinzwam, Gele korstzwam, Parelstuifzwam, Sombere honingzwam, Gele knolamaniet, de alom gekende Vliegenzwam, Groene anijstrechtterzwam. Maar ook Fons deed zijn duit in het zakje en toonde ons een stukje winter- en zomervacht van een ree en ook enkele boomschijven en wist daar boeiend over te vertellen. Eén deelneemster kon in een flits een Vos van vrij dichtbij de weg zien oversteken! De deelnemers genoten van de sfeervolle wandeling in het heuvelachtige stille bos. Aan het scoutsdomein De Kluis in St. Joris Weert sloegen we linksaf richting vertrek te Nethen. Op 50 m voor het eindpunt begon het lichtjes te regenen maar dat deerde ons niet want we hadden van een uitgelezen herfstnamiddag genoten waarvoor Fons en Lucy hun beste beentje hadden voorgezet!

Winteravond: Opvangcentrum voor vogels en wilde dieren
za. 14/11/2009
Spreker: Marcel Peeters
Leiding: Rudy Vansevenant
Verslag: André De Mul

Met de warmste november sedert 70 jaren, kan je moeilijk van winter spreken, maar tradities moeten in ere worden gehouden. De eer van de eerste winteravond viel te

beurt aan Marcel Peeters. Aan de hand van een powerpointpresentatie stelde hij het Opvangcentrum voor Vogels en Wilde dieren (VOC) te Brasschaat aan ons voor. De actieve loopbaan van Marcel Peeters vond zijn vervolg in het opzetten van dit opvangcentrum. Merendeels vogels - verkeersslachtoffers, vergiftigd, of uitgeput door botulisme, worden opgevangen. O. m. Blauwe reiger, Buizerd, Kerk- en Bosuil, Zwarte specht, Gierzwaluw, passeerden de revue. Maar ook andere gekwetste of verwaarloosde dieren worden er verzorgd en geholpen. Zo kregen we foto's te zien van een Ree, een Eekhoorn, een Egel, een Vos, een Boommarter ... . Marcel kon zelf nooit vermoeden dat zijn passie en bekommernis zo'n vlucht zou nemen. Van één vogeltje in 2006, tot jaarlijks om en bij de 1.500 dieren nu. Gelukkig staan hij en zijn vrouw er niet alleen voor. Inmiddels hebben ze hulp van 17 vrijwilligers. Vrijwillig wil niet zeggen: amateuristisch. De opvang gebeurt volgens een strikt 5-stappenplan: 1° het binnenbrengen (of gaan halen) van het dier; 2° de inspectie op verwondingen; 3° de intensieve verzorging; 4° de revalidatie en gewenning in buitenkooien en 5° het terug in vrijheid zetten in zijn natuurlijke omgeving. Door de jaren heen heeft het VOC kennis en ervaring opgebouwd, en werkt het ook samen met buitenlandse opvangcentra, om de dieren te repatriëren in hun natuurlijke omgeving. De liefde en de intensieve zorg voor de dieren schept een band. Sommige dieren hebben zelfs een naam. Zo maakten we kennis met Elvis (Uil) en ook met Justine (Buizerd). Soms kunnen alle inzet en goede zorgen niet meer baten en moet men de diertjes laten inslapen, maar ook dit wordt met respect en bekommernis voor het dierlijk leven gedaan. Ja, je moet wel een hart voor dieren hebben en een flinke dosis idealisme, want tot nu toe moeten ze het roeien zonder subsidies. Marcel spekt de kas met hulp van enkele sponsors en met de verkoop van zelfgemaakte nestkasten en voedertafels. Voor meer informatie, lidmaatschap of steun, zie de website: www.voc-brasschaat.be. Bedankt aan Marcel en zijn helpers, aan Hugo en Rudy voor de leiding en iedereen die er bij was.

De Antwerpse Koepel voor Natuurstudie (ANKONA) organiseert i.s.m. het departement Biologie van de Universiteit Antwerpen (UA) de 13de editie van de ontmoetingsdag op zaterdag 13 februari 2010.

ANTWERPSE KOEPEL VOOR NATUURSTUDIE

Naar goede gewoonte wordt jaarlijks de ANKONA-ontmoetingsdag georganiseerd op de tweede zaterdag van februari. Deze dag is het uitgelezen moment om collega-natuurlijfebbers te ontmoeten en nieuwtjes uit te wisselen. De 13de editie heeft plaats op zaterdag 13 februari op de UA-Campus Groenenborger (Antwerpen) en start om 9u30. Reserveer deze datum alvast in je agenda! Omdat deze editie wordt georganiseerd i.s.m. het departement Biologie van de Universiteit Antwerpen (UA), was het logisch 'Wetenschappelijk onderzoek en soortenbescherming' als centraal thema te kiezen. Bovendien zal volgend jaar de Europese 'Countdown 2010'-actie wereldwijd in de kijker staan.

Het programma ziet er alvast veel belovend uit en klassiek hebben in de voormiddag workshops plaats en in de namiddag worden de lezingen in plenum georganiseerd. We maken ook gebruik van de 'bioruimte' (microscopiezaal) zodat we praktische workshops kunnen organiseren. Uiteraard zullen er lezingen zijn over recente wetenschappelijke onderzoeken van UA, het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO), ... o.a. over de rivierdonderpad, over de relatie tussen vegetatie en hydrologie en over verschillende begrazingstechnieken. Ook zal een workshop aan recente vogeltellingen en -acties worden gewijd. In de namiddag zullen vrijwilligers het hebben over vleermuizen, de brede orchis ... en natuurlijk is er nog de 'korte berichten'-rubriek waarbij iedere organisatie of vrijwilliger een item kort kan komen toelichten dat verband houdt met natuurstudie. Gedurende de dag kan je info- en boekenstands van diverse (natuur-)verenigingen bezoeken.

Inschrijven doe je bij voorkeur via het elektronisch inschrijvingsformulier.

Plaats van afspraak: Universiteit Antwerpen (Campus Groenenborger), Groenenborgerlaan 171, 2020 Antwerpen

Meer info: www.ankona.be (rubriek 'ontmoetingsdagen' en 'kalender')

Contactpersoon: Koen Cuypers, e-mail: ankona@admin.provant.be - 03/240 59 88

Programma 13de ANKONA-ontmoetingsdag

De diverse infostands van verenigingen zijn doorlopend te bezoeken

Voormiddag

Ontvangst (vanaf 9.20 u) (koffie/thee)

9.50 u – 10.00 u: Verwelcoming (Joris Wils, departementshoofd Leefmilieu, provincie Antwerpen)

10.00 u – 10.15 u: Inleiding (Prof. Patrick Meire, Universiteit Antwerpen - Departement Biologie)

10.15 u - 12.00 u: Workshop 1a: praktische workshop Microscopie 'Wat je zeker moet weten!' (KAGM)

10.15 u – 12.00 u: Workshop 2: Ervaringen met eenvoudige inventarisatietechnieken

10.15 u: Steenuilenonderzoek (Elke Hermans, Milieuraad Ranst)

10.40 u: Inventarisatie van (micro-)nachtvlinders (Theo Garrovoet, VVE)

11.10 u: Bosmieren (koepels) opsporen en eenvoudig op kaart brengen (Reginald Verhofstede, Bosgroep Zuiderkempen)

11.40 u: Hazelwormen inventariseren in natuurgebied van Mortsel (Yves Joris, Natuurpunt, conservator Klein-Zwitserland))

10.15 u - 12.00 u: Workshop 3: Recente wetenschappelijke onderzoeken

10.15 u: Onderzoek naar de bedreigde rivierdonderpad in de Laarse Beek – Brasschaat/Antwerpen (Yves Humblet, UA)

10.50 u: Monitoringsproject in het natuurreservaat De Zegge (Geel): 'Relatie tussen en vegetatie en hydrologie i.f.v het beheer' (Hans Backx, UA & Steven Vansteenkiste, KMDA/CRC)

11.25 u: Ervaringen met begrazing in de Kalmthoutse Heide (Geert De Blust, INBO)

10.15 u - 12.00 u: Workshop 4: Mussen, slechtvalken en zwaluwen: evolutie 2004 - 2009 in de provincie Antwerpen

10.15 u: Het jaarlijkse mussenweekend van Vogelbescherming: evaluatie na 5 jaar (Vlaamse Vogelbescherming)

10.50 u: Het succes van de slechtvalk in de provincie Antwerpen (Guy Robbrecht, FIR)

10.25 u: Eén zwaluw maakt de lente niet! Over zwaluwtellingen en -nesten en andere acties (Gerald Driessens, Natuurpunt i.s.m. regionale landschappen).

Namiddag

(mogelijkheid tot broodjeslunch: 6 euro er plaatse te betalen)

14.00 u – 15.35 u: Workshop 1b: praktische workshop Microscopie 'Padden toelen bekijken en determineren onder de microscoop' (AMK)

14.00 u: Korte berichtenrubriek

14.30 u: Resultaten van onderzoek naar de populatiedynamiek van de brede orchis in Bornem (Walter Van den Bussche, SEMO)

14.50 u: Het dierenopvangcentrum van Brasschaat: een overzicht na 2 jaar werking (Marcel Peeters, VOC-Brasschaat)

15.15 u: Het NARA-S 2009: Scenario's voor het rivierenennetwerk en het effect op vissen (Anik Schneiders, INBO)

15.35 u: Koffiepauze

15.55 u: Het soortenbesluit praktisch toegelicht (en doorgelicht!) (Paul Stryckers, CVN)

16.10 u: Tien jaar zomeronderzoek (met bat-detectoren) op vleermuizen in de provincie Antwerpen (Alex Lefevre, Vleermuizen werkgroep)

16.30 u: Slottoespraak (gevolgd door receptie)

Deelname is gratis, maar vooraf inschrijven is verplicht en kan t.e.m. 6 februari 2010

VMPA Natuurgidsen Fort 5 Edegem

Binnen de VMPA-werkgroep Fort 5 hebben zich enkele verschuivingen voorgedaan. Valerie Nackaerts heeft na enkele jaren trouwe dienst als voorzitter van de werkgroep, besloten om een stapje opzij te doen. Zij gaat zich in de toekomst binnen de werkgroep concentreren op alle aspecten die te maken hebben met de vleermuizen op Fort 5. Bart Storms wordt de nieuwe voorzitter en wordt als secretaris vervangen door Bénédicte Dieltiens. Katja Hazes zal er voor zorgen dat onze activiteiten verspreid worden via verschillende kanalen.

De activiteiten van de werkgroep blijven immers doorlopen. Getuige hiervan de activiteitenkalender voor 2010 die u hieronder kan terugvinden.

Zondag 21 maart: Lente in Edegem

Vertrekpunt: Sint-Antoniuskerk   Vertrekkuur: 10.00 u (duur: 2 uur)

Zondag 9 mei: Vogels

Vertrekpunt: Hoofdingang Fort 5   Vertrekkuur: 10.00 u (duur: 2 uur)

Zondag 6 juni: Bloemen

Vertrekpunt: 't Forum – Romeinse Put   Vertrekkuur: 10.00 u (duur: 2 uur)

Vrijdag 27 augustus: Vleermuizen

Vertrekpunt: Hoofdingang Fort 5   Vertrekkuur: 20.00 u (duur: ca. 2,5 uur)

Zondag 19 september: Natuurrondje Edegem - FIETSTOCHT van ca. 15 km

Vertrekpunt: Kerkplein   Vertrekkuur: 13.00 u (duur: ca. 3 uur)

Zondag 24 oktober 2010: Bomenwandeling

Vertrekpunt: Meihof (Hovestraat)   Vertrekkuur: 10.00 u (duur: 2 uur)

Openingsuren Fort 5 Edegem

zomertijd 8.00 u - 21.00 u

wintertijd 8.00 u - 17.00 u

Op 28 november 2009 werd de samenwerkingsovereenkomst tussen de VMPA-werkgroep Fort 5 en de gemeente Edegem inzake het beheer van de vleermuizenoverwinteringsplaats, officieel ondertekend. Zoals jullie misschien weten, hebben we enkele jaren geleden in samenwerking met de gemeente Edegem verschillende delen van de contre-escarpe op Fort 5 ingericht als overwinteringsplaats voor vleermuizen. Dit inrichten kwam er op neer dat we deze zones opgeruimd en afgesloten hebben, in de hoop ze aantrekkelijker te maken voor de vleermuizen. Aan deze actie hebben toen ook verschillende leden van Natuurpunt Zuidrand deelgenomen, waarvoor nogmaals onze dank. Sindsdien hebben we niet stilgezeten en dit heeft geleid tot het opstellen van een samenwerkingsovereenkomst die vastlegt dat onze werkgroep het beheer op zich mag nemen, met blijvende steun van de gemeente. Op die manier willen we er voor zorgen dat de ingerichte zones onderhouden blijven en dat we continu verbeteringen kunnen aanbrengen. Hopelijk weten de vleermuizen het ook te appreciëren. Voor diegene die deze ingerichte zones ook eens van nader bij willen bekijken, kan ik alleen maar aanraden om deel te nemen aan onze vleermuizenwandeling eind augustus 2010.

Alle inlichtingen en aanvragen wandelingen:

Bart Storms 03/440 55 27 of bart.storms@telenet.be

Activiteitenkalender

Meer gedetailleerde informatie over de activiteiten vind je in de rubriek Agenda op pagina 4.

Activiteiten waar je op voorhand moet voor inschrijven zijn ***vet** gemarkeerd.

